

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR)

Fastsatt av Kunnskapsdepartementet 15. desember 2011

Innhold

1	Innledning og oppsummering	4
1.1	Innledning	4
1.2	Oppsummering av dokumentet	4
2	Bakgrunn og forutsetninger for det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket	7
2.1	Vedtakene om europeiske kvalifikasjonsrammeverk – EQF og Bologna	7
2.2	Definisjon av hva kvalifikasjonsrammeverk er	8
2.3	Formål med kvalifikasjonsrammeverk	8
2.4	Hva er et nasjonalt rammeverk, og hvilke metoder brukes i beskrivelsen?	9
2.5	Navn på det norske kvalifikasjonsrammeverket	9
2.6	Hvem er kvalifikasjonsrammeverket til for?	10
2.7	Norges forutsetninger for å lage et rammeverk	10
2.8	Rammeverket skal beskrive det norske systemet	11
2.9	Forholdet til EUs direktiv om godkjenning av yrkeskvalifikasjoner	11
3	Prosessen med utarbeidelse av Bologna-rammeverket, kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring og henvisning til de to europeiske rammeverkene	12
3.1	Utarbeidelse av nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk	12
3.2	Oppfølging av høringsprosessen	13
3.3	Arbeid med henvisning og selvsertifisering	13
4	Kvalifikasjonsrammeverkets oppbygging (overordnet)	16
4.1	Rammeverkdokumentets elementer	16
4.2	Nærmere om nivåstruktur	16
4.3	Nærmere om nivåene 4, 5 og 6	17
5	Nivåbeskrivelsene	19
5.1	Beskrivelsen av nivåene i NKR i form av kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse	19
5.2	Lesing av progresjon i NKR	19
5.3	Tabelloppstilling av det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket (NKR)	21
6	Innplassering av kvalifikasjoner	30
6.1	Innplassering i kvalifikasjonsrammeverket	30
6.2	Innplassering av delkvalifikasjoner i rammen	30
6.3	Innplassering av nye kvalifikasjoner/kompetanser som ikke i dag er del av det offentlige utdanningssystemet	30
6.4	Hovedmønster for innplassering av utdanninger i kvalifikasjonsrammeverket	31
6.5	Direkte kobling til EQF og Bologna-rammeverket	32
7	Kvalitetssikring av rammeverket	33
8	Broer til livslang læring og realkompetanse	34
9	Rettslig stilling og konsekvenser,	37
10	Implementering, forvaltningsmessig ansvar, administrative og økonomiske konsekvenser	39
10.1	Implementering og forvaltningsmessig ansvar	39
10.2	Administrative og økonomiske konsekvenser	39
Vedlegg 1	40
	Kriterier og prosedyrer for å relatere nasjonale kvalifikasjonsnivåer til EQF	40
	Kriterier for selvsertifisering av kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning inn mot Bologna-rammeverket	40
Vedlegg 2	42
	Begreper/terminologi	42
Vedlegg 3	47
	European Qualifications Framework – level descriptors	47

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

Vedlegg 4	50
Bergen-kommuniket i Bologna-prosessen (avsnitt om kvalifikasjonsrammeverk)	50
Vedlegg 5 Matrise der læringsutbyttebeskrivelsene er gruppert tematisk ved siden av hverandre etter stigende nivå.....	51

1 Innledning og oppsummering

1.1 Innledning

Kunnskapsdepartementet legger med dette frem Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR).

Det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring tar utgangspunkt i dagens norske utdanningssystem og skal beskrive det uten å endre det.

Målet med arbeidet med kvalifikasjonsrammeverk er å gjøre utdanningssystemene mer forståelige både nasjonalt og internasjonalt, legge til rette for å øke mobiliteten innenfor og mellom landene, bidra til fleksible læringsveier og dermed styrke livslang læring.

Kvalifikasjonsrammeverket er en nyskaping i Norge, og vil være under utvikling i lang tid. Det skal implementeres i utdanningssektoren. Læringsutbyttebeskrivelsene skal også være relevante for arbeidslivet og frivillig sektor. Selv om læringsutbyttebeskrivelsene i kvalifikasjonsrammeverket tar utgangspunkt i nivåene i utdanningssystemet, er de utformet for å kunne tjene som beskrivelser for kvalifikasjoner som også oppnås på annen måte. Kvalifikasjonsrammeverket skal derigjennom spille en viktig rolle i arbeidet med å fremme livslang læring. Blant annet vil det gi bedre holdepunkter for verdsetting av realkompetanse.

Fra starten av er det bare kvalifikasjoner som er oppnådd gjennom utdanningssystemet som er innplassert på nivåer i rammeverket. Departementet mener at kvalifikasjonsrammeverket bør åpnes ytterligere for kvalifikasjoner/kompetanser som i dag ikke er del av det offentlige utdanningssystemet, og vil utrede videre hvordan dette kan skje. Herunder må man drøfte prosedyrer for innplassering av slike kvalifikasjoner/kompetanser.

Nivåene i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket skal henvises til nivåene i det europeiske kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (EQF). Dette vil skje gjennom en egen prosess, som vil trekke forbindelsene mellom NKRs syv nivåer, og EQFs åtte nivåer.

Kvalifikasjonsrammeverket er utviklet i et eget prosjekt, i nær kontakt med berørte interessegrupper innenfor arbeidsliv, utdanning og frivillig sektor. Departementet vil legge vekt på at det nære samarbeidet videreføres når rammeverket skal implementeres og utvikles.

1.2 Oppsummering av dokumentet

I kapittel 2 beskrives bakgrunn og forutsetninger for arbeidet med NKR, som er en nasjonal videreføring av to internasjonale prosesser, utarbeidelsen av et europeisk kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (EQF) i EU og utarbeidelsen av et europeisk kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning i Bologna-prosessen, som omfatter 47 land. De fleste land i Europa har derfor enten allerede utarbeidet, eller er i ferd med å utarbeide kvalifikasjonsrammeverk for sine utdanningssystemer.

Kapitlet behandler formålet med kvalifikasjonsrammeverket og hvordan det kan brukes. Det norske rammeverket får betegnelsen Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR).

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

Det grunnleggende elementet i kvalifikasjonsrammeverket er at kvalifikasjonene beskrives gjennom læringsutbytte og ikke gjennom *innsatsfaktorer*. Målet er at læringsutbyttet for de enkelte kvalifikasjonene er beskrevet på en slik måte at det er enkelt å se sammenhengen mellom de ulike kvalifikasjonene, og dermed også de faktiske forskjellene i læringsutbytte mellom de ulike nivåene, og de ulike veiene gjennom utdanningssystemet.

I kapittel 3 omtales arbeidet med utvikling av NKR, og den etterfølgende prosessen med å knytte det opp til Det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring (EQF) og Det europeiske overordnede europeiske rammeverket for høyere utdanning (Bologna-rammeverket). Kapitlet omtaler også konsultasjonsprosessen med berørte organisasjoner og institusjoner.

Kapittel 4 beskriver hvordan rammeverket er bygget opp. Det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring (NKR) har syv nivåer som inkluderer de kvalifikasjonene som finnes i det formelle norske utdanningssystemet. For å ivareta en parallellitet til EQF, starter nummereringen på nivå 2. Det er ingen beskrivelser eller innplasserte kvalifikasjoner på nivå 1, som ikke er en del av det formelle kvalifikasjonsrammeverket. NKR inneholder følgende nivåer:

- nivå 2: grunnskolekompetanse
- nivå 3: grunnkompetanse VGO (kompetansebevis for deler av videregående opplæring)
- nivå 4: fullført videregående opplæring
- nivå 5: fagskole
- nivå 6: bachelorgrad m.v. (1. syklus)
- nivå 7: mastergrad m.v. (2. syklus)
- nivå 8: ph.d. m.v. (3.syklus)

Kapitlet viser også hvordan nivåene 4, 5 og 6 er utformet for å gi en best mulig beskrivelse av variasjonen i kvalifikasjoner innenfor disse nivåene.

Kapittel 5 gjengir selve NKR og omtaler nærmere hvordan hvert nivå er beskrevet gjennom læringsutbyttebeskrivelser av kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse. Kunnskaper er forståelse av teorier, fakta, begreper, prinsipper, prosedyrer innenfor fag, fagområder og/eller yrker/yrkesfelt eller bransjer. Under ferdigheter beskrives evne til å anvende kunnskap til å løse problemer og oppgaver. Det er ulike typer ferdigheter – kognitive, praktiske, kreative og kommunikative ferdigheter. Med generell kompetanse forstås evnen til å anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig vis i ulike situasjoner gjennom å vise samarbeidsevne, ansvarlighet, evne til refleksjon og kritisk tenkning i utdannings- og yrkessammenheng.

I kapittel 6 drøftes hvordan kvalifikasjoner kan innplasseres i NKR. Ved etableringen av Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring vil alle offentlig godkjente kvalifikasjoner være innplassert i rammeverket, uavhengig av om tilbyder er offentlig eller privat. Dette gjelder foreløpig likevel ikke fagskoler av 1 ½ års varighet, som blir gjort til gjenstand for en egen vurdering i NOKUTs regi. I kapitlet omtales det hvordan det vil bli arbeidet videre med innplassering av delkvalifikasjoner, og kvalifikasjoner/kompetanser som ikke i dag er del av det offentlige utdanningssystemet.

Kapittel 7 beskriver prinsipper for kvalitetssikring av NKR. Disse skal fullt ut reflektere kvalifikasjonsrammeverkets offisielle karakter.

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

I kapittel 8 omtales kvalifikasjonsrammeverkets relevans i arbeidet med livslang læring og realkompetanse. Et viktig perspektiv i arbeidet med å utvikle nasjonale kvalifikasjonsrammeverk er å bidra til synliggjøring og verdsetting av all læring som skjer gjennom livet, uansett på hvilke arenaer læringen skjer. Især vil læringsutbyttebeskrivelsene kunne utvikles til et godt redskap for realkompetansevurdering.

Kapittel 9 tar for seg kvalifikasjonsrammeverkets rettslige stilling. EQF-rekommandasjonen ble innlemmet i EØS-avtalen 17. mars 2009. Rekommandasjonen henstiller til de deltakende landene å knytte de nasjonale kvalifikasjonssystemene til EQF, og at alle nye kvalifikasjonsbevis, vitnemål og Europassdokumenter inneholder en klar henvisning til EQF, via nasjonale kvalifikasjonssystemer. Departementet tar sikte på å lage en egen forskrift for det overordnede nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring i tillegg til ev. forskriftsfesting av de enkelte delrammeverkene.

Kapittel 10 omtaler administrative og økonomiske konsekvenser av arbeidet med implementering av NKR.

2 Bakgrunn og forutsetninger for det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket

2.1 Vedtakene om europeiske kvalifikasjonsrammeverk – EQF og Bologna

Arbeidet med Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring er en nasjonal videreføring av to internasjonale prosesser, EQF-prosessen og Bologna-prosessen.

EUs organer vedtok rekommandasjonen om et europeisk kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (European Qualifications Framework - EQF) i februar 2008. Den trådte i kraft 28. april samme år. EØS-komiteen vedtok den 17. mars 2009 å innlemme rekommandasjonen i EØS-avtalens protokoll 31. EQF beskriver kvalifikasjonsnivåer på europeisk nivå i form av læringsutbytte og er et verktøy for å kunne sammenligne ulike lands utdanningssystemer med hverandre. EQF har ikke som målsetning å harmonisere utdanningssystemene, men å gjøre det lettere å lese, forstå og sammenligne systemene.

EQF omfatter allmennutdanning, yrkesopplæring, høyere utdanning og voksenopplæring. Det har åtte nivåer og dekker hele spennet av kvalifikasjoner, fra grunnskole til doktorgrad. Hvert nivå kan i prinsippet nås via ulike utdannings- og karriereveier.

Læringsutbyttebeskrivelsene i EQF er uttrykt i kunnskaper, ferdigheter og kompetanse. EQF er nærmere beskrevet senere i dokumentet, og også inntatt i Vedlegg 3.

I Bologna-prosessen, som gjelder samarbeid om høyere utdanning mellom 47 land i Europa, ble det vedtatt et overordnet kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning på ministermøtet i Bergen i 2005. Dette vedtaket bygget på Berlin-kommunikéet fra 2003 hvor medlemslandene ble oppfordret til å utarbeide nasjonale kvalifikasjonsrammeverk. Det overordnede rammeverket består av læringsutbyttebeskrivelser for de tre hovednivåene i høyere utdanning, dvs. bachelor-, master- og ph.d.-nivåene, men med åpning for at landene kan ha såkalte ”intermediate qualifications” innenfor hvert av de tre hovednivåene. I kommunikéet fra møtet forpliktet ministrene fra de deltagende landene seg til å utarbeide og innføre nasjonale rammeverk i sine respektive land og til å selvsertifisere sine respektive nasjonale kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning inn mot Det overordnede europeiske rammeverket for høyere utdanning (Bologna-rammeverket). Bologna-vedtaket er inntatt i vedlegg 4.

Norge startet arbeidet med vurdering av et nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk etter ministermøtet i Berlin i 2003. Hjemmel for å innføre et rammeverket ble inntatt i universitets- og høyskoleloven i 2005, og arbeidet med utforming av et kvalifikasjonsrammeverk for norsk høyere utdanning ble igangsatt senere samme år. En rapport med et konkret forslag til rammeverk for de tre nivåene i høyere utdanning ble lagt frem i april 2007 og deretter sendt på høring. Forslaget ble deretter justert og drøftet videre med sektoren. Kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning ble fastsatt i mars 2009. Jf. også kapittel 3.1.

Kunnskapsdepartementet igangsatte høsten 2006 et arbeid med sikte på å utrede etablering av et nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for alle nivåer. Det ble parallelt igangsatt en konsultasjonsprosess, ved etablering av en bredt sammensatt referansegruppe. Utredningsarbeidet fikk frist til utløpet av 2008. En midtveisrapport forelå ved utløpet av 2007. I løpet av utredningsprosessen ble det igangsatt konkret arbeid med å utarbeide

læringsutbyttebeskrivelser for fag- og yrkeskompetanse. Et innledende arbeid ble også igangsatt for fagskolenivået.

Denne første prosjektgruppen la frem sin endelige rapport i februar 2009. Den dannet så grunnlag for diskusjon, blant annet med referansegruppen, om videre strategi for arbeidet. Rapporten har dannet et sentralt grunnlag for det videre arbeidet.

På bakgrunn av den internasjonale utvikling, der det ble stadig mer klart at de andre europeiske landene ville lage nasjonale kvalifikasjonsrammeverk som grunnlag for å etablere henvisninger fra nasjonale systemer til EQF, ble det i september 2009 besluttet at det skulle utarbeides et forslag til et helhetlig nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk også i Norge, og at dette skulle danne grunnlag for henvisning av de norske kvalifikasjonsnivåene til EQF. Arbeidet med kvalifikasjonsrammeverket skulle bygge på de igangsatte arbeidene med rammeverk for de ulike utdanningsnivåene (delrammeverk), og på egne utredninger der slikt arbeid ennå ikke var igangsatt. Arbeidet skulle videre skje i kontakt med faglige og organisasjonsmessige interesser, samt den etablerte referansegruppen.

Det foreliggende dokument er resultat av denne prosessen.

2.2 Definisjon av hva kvalifikasjonsrammeverk er

I rekommandasjonen om EQF er nasjonale kvalifikasjonsrammeverk definert på følgende måte:

” National qualifications framework means an instrument for the classification of qualifications according to a set of criteria for specified levels of learning achieved, which aims to integrate and coordinate national qualifications subsystems and improve the transparency, access, progression and quality of qualifications in relation to the labour market and civil society”.

Departementet har lagt en tilsvarende forståelse til grunn, formulert som følger:

” Et kvalifikasjonsrammeverk er en samlet, systematisk og nivådelt beskrivelse av formelle kvalifikasjoner som kan oppnås innenfor et utdanningssystem.

Rammeverket er en systematisk beskrivelse av nivå og oppnådd kompetanse for nivåene i det norske utdanningssystemet. Nasjonale kvalifikasjonsrammeverk er basert på nasjonens utdanningssystem, viser nivå og progresjon og sammenheng til arbeidsliv og samfunnsliv.”

Se opplisting av den terminologi som brukes i vedlegg 2.

2.3 Formål med kvalifikasjonsrammeverk

EU fremhever tre viktige formål med etablering av EQF:

- fremme – eller redusere hindringer for – mobilitet mellom land gjennom likelydende beskrivelse av kvalifikasjoner og definisjoner av nivåer
- styrke mulighetene for livslang læring i landene, blant annet ved å bidra til koordinering av de ulike delene av utdanningssystemene, unngå blindveier i systemet, og etablere gode ordninger for vurdering, dokumentasjon og formell anerkjennelse av kvalifikasjoner oppnådd utenfor det formelle utdanningssystemet
- bidra til økt kvalitet i nasjonale utdanningssystemer, blant annet ved at landene stimuleres til å etablere gode systemer for kvalitetssikring

2.4 Hva er et nasjonalt rammeverk, og hvilke metoder brukes i beskrivelsen?

Det grunnleggende elementet i et kvalifikasjonsrammeverk er at kvalifikasjonene beskrives gjennom *læringsutbytte* og ikke gjennom *innsatsfaktorer*. Det er hva kandidaten kan ved endt utdanning som beskrives, og ikke hva vedkommende har måttet gjøre for å komme dit. Målet er at læringsutbyttet for de enkelte kvalifikasjonene er beskrevet på en slik måte at det er enkelt å se sammenhengen mellom de ulike kvalifikasjonene, og dermed også de faktiske forskjellene i læringsutbytte mellom de ulike nivåene, og de ulike veiene gjennom utdanningssystemet.

Beskrivelsene skal derfor vise progresjonen i systemet. Dette uttrykkes gjennom bruk av verb som viser stigende grad av kunnskap og forståelse, ferdighetsnivå og generelt kompetansenivå. Et eksempel på dette er at kunnskap kan beskrives med ”å kjenne til” – ”ha kunnskap om” – ha innsikt i” – som danner en stigende orden. Det er videre et prinsipp at nivåene beskrives aktivt og selvstendig, og det unngås sammenligning med nivåer under og over. Kunnskap, ferdighet eller generell kompetanse som er beskrevet på ett nivå, beskrives ikke på nytt på det neste, med mindre den utvikles videre. Beskrivelsene konsentreres om det kandidaten er i stand til og settes *ikke* i forhold til hva vedkommende ikke kan eller ikke behersker.

Nivåbeskrivelsene har som mål å beskrive hvilke kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse det kan forventes at alle kandidater som har fullført utdanning på det aktuelle nivå skal inneha, uavhengig av fagområdet utdanningen er tatt innenfor.

Formålet med kvalifikasjonsrammeverket kan bl.a. sies å være følgende:

- dreie oppmerksomheten fra undervisning til læring – fra *innsatsfaktorer* til *læringsutbytte*
- lette planleggingen av utdanningsløp for den enkelte
- beskrive de faktiske forskjellene i læringsutbytte mellom de ulike nivåene
- legge til rette for livslang læring
- gjøre kvalifikasjonene mer forståelige for yrkeslivet og samfunnet generelt, og klargjøre hva slags overordnede kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse den enkelte kandidat egentlig har
- lette godkjenningen av kvalifikasjoner over landegrensene
- sikre bedre utnyttelse av kompetanse for både den enkelte og samfunnet

Kvalifikasjonsrammeverk ventes å få stor betydning som verktøy for å gjøre utdanningssystemene mer forståelige både nasjonalt og internasjonalt, øke mobiliteten innenfor og mellom landene, bidra til fleksible læringsveier og dermed styrke livslang læring.

2.5 Navn på det norske kvalifikasjonsrammeverket

Det norske kvalifikasjonsrammeverket får betegnelsen Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring (NKR). På engelsk erstattes ”Nasjonalt” med ”Norwegian”, forkortet NQF. Dette reflekterer direkte betegnelsen på Det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring (EQF) og harmonerer også med begrepsbruken som allerede er tatt i bruk i kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning. Det at kvalifikasjonsrammeverket gjelder ”for livslang læring”, betyr at rammeverket beskriver kvalifikasjoner på alle nivåer, og at det skal fremme verdsetting av kvalifikasjoner gjennom hele livet (livslang) og på alle arenaer (livsvid). Se mer om dette i kap. 8 Broer til livslang læring og realkompetanse.

2.6 Hvem er kvalifikasjonsrammeverket til for?

Kvalifikasjonsrammeverk er især til for arbeidsgivere og arbeidstakere og alle som vil søke utdanning eller er under utdanning. Det ligger imidlertid ulike behov og interesser bak utviklingen av kvalifikasjonsrammeverkene i de forskjellige landene. I et land som Sør-Afrika har metodikken vært nyttig for å bygge opp et helhetlig utdanningssystem med felles prinsipper og gode innbyrdes sammenhenger. I andre land med en kompleks struktur, som for eksempel Irland, har det vist seg som et hensiktsmessig verktøy for nødvendig forenkling og klargjøring. Det norske utdanningssystemet har lange tradisjoner, er enkelt og oversiktlig og har nylig gjennomgått endringer som innebærer klarere sammenhenger og forenklinger. NKR er derfor ikke utviklet med sikte på systemreformer.

For Norge er det viktigste formålet på kort sikt bedret kommunikasjon. NKR er en ny måte å beskrive vårt etablerte utdanningssystem, og det byr i seg selv på flere fordeler: For det første gir det for første gang en overordnet beskrivelse av hva eleven/lærlingen/kandidaten på de ulike nivåene forventes å kunne etter fullført utdanning. For det annet beskriver det systemets indre sammenheng på en ny måte, noe som igjen vil legge til rette for bedre utdannings- og karriereveiledning. For det tredje får vi en beskrivelse som muliggjør sammenligninger med kvalifikasjoner fra andre land, via EQF og Bologna-rammeverket. For det fjerde legger beskrivelsene grunnlag for bedre kommunikasjon med arbeidslivet og muligheter for verdsetting av kompetanse.

Kvalifikasjonsrammeverket vil dermed kunne gi merverdi for mange grupper:

- for elever/lærlinger/studententer
- for arbeidstakere og andre voksne med erfaring og kompetanse ervervet utenfor utdanningssystemet
- for arbeidslivet som vil få en tilleggsinformasjon om hva ulike utdanninger tilfører av kompetanse
- og for allmennheten som får bedre oversikt over sammenhengen og målene i utdanningssystemet

2.7 Norges forutsetninger for å lage et rammeverk

Innenfor grunnopplæringen (grunnskole og videregående opplæring) bygger læreplanene på prinsippet om å beskrive læringsutbytte. Innenfor høyere utdanning har dette tidligere ikke vært tilfelle. At man i fag- og studieplaner i varierende grad har beskrevet læringsmålene for et studieprogram, kom inn som et resultat av Kvalitetsreformen i høyere utdanning, men at alle fag- og studieplaner skal beskrives ved hjelp av læringsutbytte, er en pedagogisk endring for universiteter og høyskoler som kom med innføringen av kvalifikasjonsrammeverket. En dreining fra vektlegging av innsatsfaktorer til læringsutbytte vil bli et nødvendig og ønsket resultat av arbeidet med og innføringen av rammeverket. For fagskolene har det hittil heller ikke vært et formelt krav om å beskrive læringsutbytte.

Selv om det gjenstår utfordringer i mange institusjoner, har det norske utdanningssystemet kommet godt i gang i arbeidet med beskrivelser av læringsutbytte. I tillegg har vi et enklere og mer oversiktlig utdanningssystem enn de fleste andre land. Generelt sett er derfor forutsetningene for å etablere et kvalifikasjonsrammeverk tilfredsstillende i Norge.

Kompetanse som oppnås utenfor det formelle utdanningssystem, tilegnet gjennom formell, ikke-formell eller uformell læring, kan dessuten bli vurdert opp i mot gjeldende læreplaner, rammeplaner og studieplaner. Rett til realkompetansevurdering er regulert i opplæringsloven, fagskoleloven og universitets- og høyskoleloven. Enkeltindividets realkompetanse i fag kan ikke innplasseres direkte i NKR, men indirekte vil en realkompetansevurdering kunne gi

personer et kortere opplæringsløp mot et godkjent vitnemål som deretter kan innplasseres i NKR.

2.8 Rammeverket skal beskrive det norske systemet

Utgangspunktet for det norske kvalifikasjonsrammeverket er at det skal passe i norsk sammenheng og ta utgangspunkt i det norske utdanningssystemet. Kvalifikasjonsrammeverket er ikke utviklet med systemreformer som formål.

Innenfor høyere utdanning innplasseres kvalifikasjonene som inngår i det gjeldende norske gradssystemet. Følgelig er for eksempel spesialistutdanningene og videreutdanningene innenfor helsefagene utelatt. Gradene fra før Kvalitetsreformen er heller ikke innplassert.

Kvalifikasjonsrammeverket omfatter formelle kvalifikasjoner som gis i dagens utdanningssystem. Det er her viktig å understreke rammeverkets offisielle karakter og krav til kvalitetssikring (jf. kap. 7 og vedlegg 1: Kriterier og prosedyrer for å relatere nasjonale kvalifikasjonsnivåer til EQF).

2.9 Forholdet til EUs direktiv om godkjenning av yrkeskvalifikasjoner

Direktiv 2005/36/EF om godkjenning av yrkeskvalifikasjoner skal gjøre det enklere for en person i en EØS/EU-stat å utøve et lovregulert yrke i en annen EØS/EU-stat, slik at han eller hun ikke blir diskriminert i forhold til landets egne borgere. Et regulert yrke etter direktivet er der myndighetene har stilt krav til kvalifikasjoner for utøvelsen av yrket i lov eller forskrift. EU har satt i gang et arbeid med å forenkle direktivet, hvor også forholdet til EQF er tatt opp. Europakommisjonen har uttalt at det vil komme et forslag til endringer av direktivet i løpet av høsten 2011. Det er usikkert når eventuelle endringer vil tre i kraft.

3 Prosessen med utarbeidelse av Bologna-rammeverket, kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring og henvisning til de to europeiske rammeverkene

Arbeidet med oppfølging av EQF i Norge faller i to hovedfaser: Utarbeidelse av et helhetlig nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk, og dernest henvisning av nivåene i dette til nivåene i EQF. Begge arbeider er lagt opp som inkluderende prosesser, for å sikre medvirkning fra berørte parter, institusjoner og organisasjoner. Arbeidet med å utarbeide et overgripende nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning ble som nevnt igangsatt basert på vedtakene på ministermøtene i Bologna-prosessen i Berlin i 2003 og i Bergen i 2005.

3.1 Utarbeidelse av nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk

I desember 2005 nedsatte departementet en arbeidsgruppe bestående av representanter fra Universitets- og høyskoleavdelingen i Kunnskapsdepartementet, Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT), Universitets- og høgskolerådet (UHR) og studentorganisasjonene, med oppgave å vurdere behovet for et nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning, hvilken betydning det vil ha og hvordan det bør utformes. I tillegg ble det nedsatt en referansegruppe med bredere deltagelse, herunder representanter fra de høyere utdanningsinstitusjonene, fagskolene, de videregående skolene, Voksenopplæringsforbundet, VOX, Statens autorisasjonskontor for helsepersonell (SAFH), partene i arbeidslivet, Utdanningsforbundet, Forskerforbundet, Senter for internasjonalisering av høgre utdanning (SIU) og Nærings- og handelsdepartementet.

Arbeidsgruppens rapport inneholder et konkret forslag til kvalifikasjonsrammeverk, det vil si nivåbeskrivelser for de tre nivåene i høyere utdanning. Arbeidsgruppens rapport ble sendt på en bred høring i sektoren. I all hovedsak var høringsinstansene positive til innføring av kvalifikasjonsrammeverk. Flertallet av høringsinstansene understreket viktigheten av å skynde seg langsomt og av at det settes av ressurser til arbeidet. Flertallet var også positive til at UHR får en sterk rolle i den videre utviklingen av rammeverket, og da særlig gjennom sine fag- og profesjonsråd.

På grunnlag av høringsrunden fastsatte Kunnskapsdepartementet i mars 2009 kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning. I tillegg ble forslag til læringsutbyttebeskrivelser for graden høyskolekandidat sendt på høring i november 2009, og de ble gjennomgående vel mottatt av høringsinstansene. Det er bred enighet om de beskrivelsene man er kommet frem til på disse nivåene. Kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning er inntatt i de tre øverste nivåene i NKR.

Arbeidet inn mot de øvrige nivåene i kvalifikasjonsrammeverket, som ble startet i 2006, ble intensivert da EU vedtok EQF i 2008. Det ble da nedsatt en ny referansegruppe med deltagelse fra de fleste organisasjoner og institusjoner som hadde vært med under behandlingen av kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning. Arbeidet har siden da skjedd i kontakt med denne referansegruppen¹. Fra høsten 2009 har arbeidet hatt som konkret mandat å foreslå et helhetlig nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk.

¹ Følgende organisasjoner/institusjoner har deltatt i referansegruppen: Landsorganisasjonen i Norge, Næringslivets Hovedorganisasjon, KS, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Unio, Akademikerne, NOKUT, Vox, Universitets- og høgskolerådet, Nettverket for private høyskoler, Fylkesutdanningssjefenes

3.2 Oppfølging av høringsprosessen

Et forslag til Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk var på høring våren 2011. Det kom inn 85 høringsuttalelser. Kvalifikasjonsrammeverket er gjennomgått i lys av høringen, og det er innarbeidet en del justeringer. Noen hovedpunkter omtales her.

Det var bred støtte i høringen til å fastsette et kvalifikasjonsrammeverk, men mange pekte på behovet for justeringer etter hvert som man vinner erfaringer. Departementet er enig i at et slikt rammeverk må være gjenstand for evaluering og nødvendig justering, men antar at man bør høste erfaringer over en viss tid først. Dette er beskrevet nærmere i dokumentet.

Et hovedspørsmål i høringen var forholdet til kvalifikasjoner/kompetanser som ikke er del av utdanningssystemet. Departementet er enig i at det er behov for å synliggjøre at utdanningssystemet i dag er åpent for nye kvalifikasjoner/kompetanser. Hvordan NKR kan åpnes ytterligere for kvalifikasjoner som i dag ikke er del av det offentlige utdanningssystemet skal gjøres til gjenstand for videre utredning, se kapittel 6.3.

Mange ønsket det livslange læringsperspektivet vektlagt sterkere. Dette er innarbeidet gjennom endringer i kapittel 8.

Det var mange synspunkter på antall nivåer, og forslag om å innarbeide nye nivåer under grunnskolenivået. Det var også synspunkter på grunnkompetansenivået og på fagskoleinndelingen. Departementet har opprettholdt forslaget om syv nivåer, se bl.a. kapitlene 4 - 6, men har valgt å starte nummereringen på nivå 2 for å ivareta ønsket om bedre parallellitet til nivånummereringen i EQF.

Et klart flertall av høringsinstansene støttet forslaget om to sett læringsutbyttebeskrivelser på nivå 4, og forslaget er derfor videreført.

Mange kommenterte nivåbeskrivelsene i rammeverket, og etterlyste bedre progresjon og indre sammenheng. En del instanser kom med konkrete forslag til justerte beskrivelser. Beskrivelsene på nivå 2 til 5 er gjennomgått på ny, og justert i lys av forslagene. Departementet har også søkt å gruppere beskrivelsene på en måte som bedre klargjør den indre sammenhengen, se vedlegg 5.

Høringsuttalelsene inneholdt også redaksjonelle forslag som er vurdert i sammenheng med en endelig gjennomgang av dette dokumentet. NKR-dokumentet er oppdatert språklig i tråd med dokumentets endrede status.

3.3 Arbeid med henvisning og selvsertifisering

EQF-rekommandasjonen anbefaler landene å etablere forbindelser mellom deres nasjonale kvalifikasjonssystemer og EQF innen 2010, spesielt ved å henvise (*reference*)– på en transparent måte – deres kvalifikasjonsnivåer til nivåene i EQF. Prosessen er noe forsinket i

kontaktutvalg, Kristne Friskolers Forbund, Elevorganisasjonen, Norsk Studentunion, Studentenes Landsforbund (disse to ble erstattet av Norsk studentorganisasjon ved sammenslåingen), ANSA, Voksenopplæringsforbundet, Norsk Forbund for Fjernundervisning, Rådet for fylkeskommunale fagskoler, Samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY), Norsk industri (fra 2010), Utdanningsdirektoratet

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

de fleste land i forhold til målet om 2010. Landene ble videre anbefalt å etablere et nasjonalt koordineringspunkt.

Nasjonalt kontaktpunkt for EQF (NCP)

I juni 2010 ble det etablert et nasjonalt kontaktpunkt i NOKUT som skal ivareta rollen som NCP. Det nasjonale kontaktpunktet skal støtte og bidra til kvalitet og gjennomsiktighet i forbindelsen mellom det nasjonale og Det europeiske kvalifikasjonsrammeverket for livslang læring, samt veilede og informere om det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket. I tillegg skal NCP spille en sentral rolle i prosessen med å etablere henvisninger mellom nivåene i det nasjonale (NKR) og det europeiske rammeverket (EQF). I Norge er hovedansvaret for selve henvisningsprosessen lagt til departementet.

Selvsertifisering innenfor Bologna-prosessen

Innenfor Bologna-prosessen ble det sett behov for å innføre et system med sertifisering av de ulike nasjonale kvalifikasjonsrammeverkene på europeisk nivå. Det betyr at det på europeisk nivå gis en godkjenning av at de enkelte nasjonale kvalifikasjonsrammeverkene for høyere utdanning korresponderer, eller i alle fall kommuniserer, med det overordnede europeiske rammeverket for høyere utdanning. Bologna-prosessen sine organer mente det ville føre for langt å gi et europeisk organ eller en gruppe i oppgave å sertifisere alle de nasjonale rammeverkene, og følgelig ble det valgt å innføre et system med selvsertifisering, dvs. at landene selv går sine kvalifikasjonsrammeverk etter i sømmene for å godtgjøre at de stemmer overens med det overordnede europeiske rammeverket for høyere utdanning. Det er utarbeidet retningslinjer for slik selvsertifisering, se vedlegg 1.

Det opprinnelige tidsaspektet for selvsertifisering var at alle lands nasjonale kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning skulle være ferdig selvsertifisert innen 2010. Grunnet bl.a. at innføringen av de nasjonale rammeverkene tar lengre tid enn først antatt, har denne fristen blitt forskjøvet. Alle land skal nå ha ferdigstilt selvsertifiseringen innen 2012.

Det er vedtatt innenfor både Bologna-prosessen og EU-systemet at en selvsertifisering etter Bologna-retningslinjene vil være gyldig som henvisningsprosess av den høyere utdanningsdelen av kvalifikasjonsrammeverket innenfor EU-systemet og vice versa. Dette har trolig bidratt noe til at enkelte land har valgt å vente med selvsertifiseringen i Bologna-prosessen. Landene som har valgt å utarbeide kvalifikasjonsrammeverk for hele utdanningsløpet, dvs. hele EU/EØS-området, har i mange tilfeller valgt å avvente prosessen med selvsertifisering til hele rammeverket kan henvises etter retningslinjene i EQF-rekommandasjonen.

Gjennomføringen av henvisningsprosessen

Henvisningsprosessen startet opp i februar 2011 på grunnlag av forslag til kvalifikasjonsrammeverk. Ansvar for å samordne prosessen er lagt til en arbeidsgruppe (henvisningsgruppen) under NKR-prosjektet i departementet. Gruppen utarbeider også forslag til den norske selvsertifiseringsrapporten. Den har representanter fra myndighetene og berørte parter, samt nasjonale og internasjonale eksperter.

Henvisningsgruppen startet arbeidet med en oppstartskonferanse der alle berørte parter var representert. Formålet var å klargjøre prosessen og målene med henvisningen. Våren 2011 fikk Universitetet i Oslo i oppdrag å gjøre en teknisk gjennomgang av læringsutbyttebeskrivelsene i det norske kvalifikasjonsrammeverk, sammenholdt med dem i EQF. Rapporten fra den tekniske gjennomgangen ble drøftet på en høringskonferanse i juni 2011 og er, sammen med høringsuttalelsene til NKR-dokumentet, utgangspunktet for den

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

nasjonale henvisningsrapporten som utarbeides av henvisningsgruppen. Formålet med høringskonferansen var at alle berørte parter skulle få anledning til å gi innspill på hvordan kvalifikasjonene i NKR kobles opp mot EQF. Universitetet i Oslo har også gjort en teknisk gjennomgang som grunnlag for selvsertifiseringsrapporten.

Kunnskapsdepartementet godkjenner henvisningsrapporten som deretter presenteres for diskusjon og kommentarer i den europeiske rådgivende gruppen for EQF (EQF Advisory Group). Formålet med denne prosessen er å tydeliggjøre at henvisningsarbeidet tilfredsstillende oppsatt internasjonale kriteriene for relatering mellom nasjonale kvalifikasjonssystemer og EQF.

Kriterier for henvisningsprosessen og selvsertifiseringsprosessen finnes i vedlegg 1.

Den prosessen Norge legger opp til, tar sikte på å ferdigstille henvisningsrapporten i 2012, og Norge har orientert EU-kommisjonen om dette. Rapporten blir utarbeidet på engelsk, både av hensyn til deltagelsen av internasjonale eksperter i arbeidet, og av hensyn til den videre behandling i EQFs internasjonale organer. I tråd med vanlig praksis i andre land vil vi legge opp til en internasjonal sluttkonferanse når rapporten er ferdig behandlet i EQF Advisory Group.

4 Kvalifikasjonsrammeverkets oppbygging (overordnet)

4.1 Rammeverkdokumentets elementer

NKR er et overordnet dokument, som ikke inneholder fagspesifikke læringsutbyttebeskrivelser. Disse vil fortsatt finnes i læreplaner, utdanningsplaner, studieplaner, fagplaner og rammeplaner. Nivåbeskrivelsene i kvalifikasjonsrammeverket er tredelt: For hvert nivå beskrives de kunnskapene, ferdighetene og den generelle kompetansen som skal være nådd på dette nivået. Videre vil det bli beskrevet hvilke grader og titler, vitnemål, fag-/svennebrev og kompetansebevis som er knyttet til de ulike nivåene.

I vedlegg 2 er det inntatt en oversikt over den terminologi som anvendes i kvalifikasjonsrammeverket. Det er lagt vekt på å anvende norske begreper som tilsvarer begreper som brukes i internasjonale dokumenter, for eksempel i EUs vedtak om EQF.

4.2 Nærmere om nivåstruktur

Antall nivåer

EQF inneholder åtte nivåer, og det overordnede europeiske rammeverket for høyere utdanning inneholder tre nivåer med mulighet for kvalifikasjoner mellom gradsnivåene i en nasjonal kontekst. Noen land har lagt EQF-nivåene direkte til grunn for sitt nasjonale rammeverk. Disse rammeverkene er da direkte koblet til EQF, nivå for nivå. Norge har vurdert dette, men har merket seg at mange andre land har valgt å beskrive sitt eget system, uavhengig av hvor mange nivåer det har. Noen av dem har flere, andre færre nivåer enn EQF. Det er tatt utgangspunkt i det norske utdanningssystemet med tilhørende lovverk ved definering av antall nivåer. På denne måten vil kvalifikasjonsrammeverket fungere best i en nasjonal kontekst. Forbindelsen mellom det norske og de to europeiske kvalifikasjonsrammeverkene vil bli ivaretatt gjennom henvisningsprosessen og selvsertifiseringsprosessen.

Det norske rammeverket består av syv nivåer. For å lette forståelsen i forhold til EQF, er nivå 1 holdt åpent. Dette nivået er ikke beskrevet, og ingen kvalifikasjoner blir innplassert her. Det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket starter derfor med nivå 2, som er fullført grunnskole. Nivå 3 er grunnkompetanse (kompetansebevis for deler av videregående opplæring), nivå 4 er fullført videregående opplæring, nivå 5 er fullført fagskoleutdanning, nivå 6 er første syklus i høyere utdanning (bachelorgrad), nivå 7 er annen syklus i høyere utdanning (mastergrad) og nivå 8 er doktorgrad (ph.d.). Kvalifikasjonen høyskolekandidat er beskrevet som et delnivå av nivå 6.

De tre øverste nivåene relaterer seg både til de tre nivåene i det overordnede europeiske rammeverket for høyere utdanning og til de tre øverste nivåene i EQF.

Prinsipper for nivåinnplassering

Følgende prinsipper er lagt til grunn for nivåinnplassering:

Læringsutbytte framfor utdanningslengde

Departementet har valgt å følge en stram linje for innplassering av kvalifikasjoner på nivåene i rammeverket. Ved nivåinnplasseringen har man holdt på prinsippet som ligger til grunn for hele EQF, det at det primært er *læringsutbyttet* fra den enkelte kvalifikasjon og ikke utdanningslengden man må ta utgangspunkt i. Følgelig er kvalifikasjoner både av ulik lengde og omfang innplassert på samme nivå, der læringsutbyttet fra de ulike kvalifikasjonene er vurdert som like.

I arbeidet med et kvalifikasjonsrammeverk for høyere utdanning ble det tatt som utgangspunkt at man ønsket et enklest mulig rammeverk med færrest mulig nivåer – man ønsket å holde seg til de tre hovednivåene. Prinsippet og utgangspunktet var at det skulle svært tungtveiende grunner til for at man enten skulle utvide antallet nivåer utover de tre hovednivåene eller utarbeide egne læringsutbyttebeskrivelser for andre kvalifikasjoner. I utgangspunktet skulle alle kvalifikasjoner i høyere utdanning plasseres inn i ett av de tre hovednivåene. Resultatet har blitt at man på nivå 6 bachelor (1. syklus) f. eks. har bachelorgrader av ulik lengde plassert inn på det samme nivået, dvs. fireårig bachelorgrad innen utøvende kunstutdanning og treårig bachelor, samt fireårig allmennlærerutdanning og fireårig faglærerutdanning. Det vil framgå av studieplanene at omfanget av disse gradene er forskjellig.

Hindre inflasjon i antall nivåer og for høy innplassering

I alle land hvor det har blitt arbeidet med kvalifikasjonsrammeverk, har man sett en iboende tendens til inflasjon i systemet. Med det menes både en tendens til økning i antallet nivåer totalt i rammeverket, basert på at miljøer vil argumentere for at deres kvalifikasjon er så ulik andre at det fordrer et eget nivå, og til at alle vil ønske at egne kvalifikasjoner skal innplasseres på et så høyt nivå som mulig. Departementet vil understreke at det viktigste er at en kvalifikasjon er plassert inn på det *riktige* nivået, ikke et så høyt nivå som mulig. Det er ikke hensiktsmessig at en kvalifikasjon plasseres inn på et nivå der den ikke hører hjemme og at forventningene til kompetansen en kandidat med denne kvalifikasjonen har f.eks. fra en arbeidsgiver ikke matcher det man får fordi man har urealistiske forestillinger om læringsutbyttet fra egen kvalifikasjon. Dette vil være skadelig for omdømmet til en kvalifikasjon. I det minste vil feil nivåinnplassering skade tilliten til vårt kvalifikasjonsrammeverk og utdanningssystem i utlandet.

Nivåbeskrivelsene skal passe alle fagområder

Læringsutbyttebeskrivelsene for et nivå er generelle og overordnede da de skal passe for alle kvalifikasjoner på det gitte nivået, uavhengig av fagområde. Følgelig vil det være slik at for enkelte kvalifikasjoner vil man kunne ha f.eks. kunnskaper eller ferdigheter som ligger på et høyere nivå enn det nivået den samlede kvalifikasjonen er plassert inn på. Det at enkelt-elementer av læringsutbyttet ligger på et høyere nivå, behøver ikke bety at kvalifikasjonen skal plasseres på et høyere nivå, det er det *samlede* læringsutbyttet som avgjør hvilket nivå kvalifikasjonen plasseres på. I europeisk sammenheng snakker man her om ”best fit” (best mulig samsvar), dvs. at man erkjenner at det i flere tilfeller er slik at ikke alle deler av læringsutbyttet ligger på det samme nivået, men at det samlede læringsutbytte man sitter igjen med, avgjør at kvalifikasjonen plasseres inn på det gitte nivå.

4.3 Nærmere om nivåene 4, 5 og 6

Parallele læringsutbyttebeskrivelser på nivå 4

EQF-beskrivelsene er generiske på hvert nivå, med beskrivelser som ikke skiller mellom studie- eller yrkesretting. Dette er gjort for å inkludere den brede variasjonen i de europeiske utdanningssystemer. Norsk videregående opplæring er klart strukturert i studieforberedende og yrkesrettete utdanningsprogram. Departementet har derfor utformet separate læringsutbyttebeskrivelser for studieforberedende og yrkesrettete kvalifikasjoner. Læringsutbyttebeskrivelsene er utformet slik at begge er plassert på det samme nivået i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket og kan derved henvises til samme EQF-nivå.

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

To påfølgende læringsutbyttebeskrivelser for fullført og bestått fagskoleutdanning

Norsk fagskole bygger på fullført videregående opplæring, både studieforbereidende og yrkesrettet, eller tilsvarende realkompetanse. Det betyr at fagskoleutdanningene kan bygge på begge settene av læringsutbyttebeskrivelser fra videregående opplæring.

Departementet fastsetter to sett læringsutbyttebeskrivelser for fagskoleutdanning, benevnt fagskole 1 og fagskole 2. Fagskole 2 er utarbeidet med utgangspunkt i toårig fagskoleutdanning, mens fagskole 1 er utarbeidet med utgangspunkt i kortere fagskoleutdanninger. Beskrivelsene er kumulative og må derfor leses i sammenheng. Det vil si at der det ikke er nye beskrivelser for fagskole 2, er det fagskole 1-beskrivelsene som legges til grunn. Andre steder er fagskole 2 et tillegg til fagskole 1.

Begrunnelsen for å foreslå mer enn ett sett med beskrivelser er at det er stor variasjon i fagskoleutdanningene:

- Det tilbys fagskoleutdanninger av alle lengder loven åpner for: ½ år, ett år, 1 ½ år og to år.
- Noen fagskoleutdanninger er bygd opp som én pluss én-modeller, dvs. at det er gitt godkjenning for en ettårig utdanning som kan bygges ut til en toårig (f. eks. kunsthøgskole, maritim utdanning, Frelsesarmeens offisersskole).
- Noen private fagskoler har avslutning og kontinueringsordning for hvert semester.
- Andre fagskoleutdanninger utgjør en udelelig enhet.

I tillegg er det ulikheter mht. om utdanningene går mest i bredden eller dybden på sitt område.

Delnivå første syklus i høyere utdanning

Det overordnede europeiske rammeverket for høyere utdanning ble vedtatt på ministermøtet i Bologna-prosessen i Bergen i 2005. Ministrene ble da enige om at kortere grader ikke skal defineres som et eget kvalifikasjonsnivå i europeisk høyere utdanning, men at landene kan ha ”intermediate qualifications” innenfor hvert av de tre hovednivåene (bachelor, master, ph.d.). I kvalifikasjonsrammeverkene vil det derfor kunne være utdanninger som tilhører et nivå uten å representere fullføring av nivået, en ”intermediate qualification”. I norsk høyere utdanning representerer høgskolekandidatgraden et eksempel på et slikt delnivå; utdanningen som gis er på bachelornivå, men representerer ikke fullføring av nivået. Følgelig representerer høgskolekandidatgraden et delnivå innenfor bachelornivået (første syklus) i kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning og ikke et eget nivå. For høyere utdanning har departementet vedtatt å holde seg til de tre hovednivåene bachelor (første syklus), master (annen syklus) og ph.d. (tredje syklus).

5 Nivåbeskrivelsene

5.1 Beskrivelsen av nivåene i NKR i form av kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse.

Nivåbeskrivelsene i dette kapittel er i tråd med internasjonale tilrådinger og erfaringer inndelt i kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse. EQF bruker begrepet "kompetanse". Dette er et begrep som forstås ulikt fra land til land, og flere land har derfor valgt sin egen betegnelse. England har for eksempel betegnet dette elementet som "Selvstendighet og ansvarlighet". Sverige peker på at "kompetanse" ikke betyr det samme i Sverige som internasjonalt. I Norge vil heller ikke ordet "kompetanse" alene fortelle hva man ønsker å uttrykke med denne læringsutbyttebeskrivelsen. I arbeidet med å utvikle det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning, valgte man å bruke begrepet "generell kompetanse" som overskrift for denne kategorien læringsutbyttebeskrivelser. Man fant at dette best falt sammen med den type tverrgående kompetanser som skulle beskrives her. I arbeidet med læringsutbyttebeskrivelser på grunnskole- og studieforberevende nivå, betegnes dette som uttrykk for mestring på generelt overordnet nivå. Siden begrepet generell kompetanse allerede er innarbeidet, og synes å være meningsfylt også for andre opplærings-/utdanningsnivåer, er begrepet anvendt også for hele det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket.

De læringsutbyttebeskrivelsene som brukes kan oppsummeres som følger:

Kunnskaper: Kunnskaper er forståelse av teorier, fakta, begreper, prinsipper, prosedyrer innenfor fag, fagområder og/eller yrker.

Ferdigheter: Evne til å anvende kunnskap til å løse problemer og oppgaver. Det er ulike typer ferdigheter – kognitive, praktiske, kreative og kommunikative ferdigheter.

Generell kompetanse: Generell kompetanse er å kunne anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig vis i ulike situasjoner gjennom å vise samarbeidsevne, ansvarlighet, evne til refleksjon og kritisk tenkning i utdannings- og yrkessammenheng.

5.2 Lesing av progresjon i NKR

De ulike nivåene skal representere en progresjon, selv om ikke alle nivåer vil forutsette at forrige nivå er nådd. Progresjonen skal beskrive en stigende grad av kompleksitet. Dette gjelder selve kunnskapen, ferdigheten, situasjonen den skal anvendes i, og forventningene til selvstendighet, analyse, vurdering og nyskapning hos den som anvender kunnskapen og ferdighetene. Denne systematikken kan synliggjøres gjennom spørsmålene i følgende tabell²:

² Tilpasset fra den danske kvalifikasjonsramme for livslang læring, Undervisningsministeriet 2009

Verktøy for nivåbeskrivelser

Kunnskap	Ferdigheter	Generell kompetanse
<p>Typer og kompleksitet:</p> <p>Er det snakk om kunnskap om teori eller praksis? Er det snakk om kunnskap innenfor et fag, et fagområde eller et yrke? Hvor kompleks eller omfattende er kunnskapen?</p>	<p>Typer:</p> <p>Dreier det seg om kognitive, praktiske, kreative eller kommunikasjonsmessige ferdigheter?</p>	<p>Endringsutfordringer:</p> <p>I hva slags arbeids- eller utdanningssammenhenger kan kunnskapen og ferdigheten anvendes? I hvilken grad kan en håndtere endringer og uforutsigbare situasjoner?</p>
<p>Forståelse:</p> <p>I hvilken utstrekning kan man sette kunnskapen inn i sammenheng?</p>	<p>Oppgaveløsning:</p> <p>Hvor komplekse er de oppgavene som kan ivaretas på nivået, for eksempel med tanke på å vurdere og anvende kunnskap?</p>	<p>Samarbeid og ansvar:</p> <p>I hvilken grad kan man ta ansvar for eget og andres arbeid? Hvor komplekse samarbeidssituasjoner kan man delta i?</p>
	<p>Kommunikasjon:</p> <p>Hvilke målgrupper kan det kommuniseres med, med hvilken kompleksitet og med hvilke virkemidler?</p>	<p>Læring:</p> <p>I hvor stor grad kan man ta ansvar for sin egen læring og videre kompetanseutvikling?</p>

Progresjonen i NKR må leses både horisontalt og vertikalt. Progresjon vertikalt forstås som progresjon mellom nivåene innenfor hver av kategoriene kunnskap, ferdighet og generell kompetanse. Vi ser for eksempel en progresjon fra læringsutbyttebeskrivelsen på nivå 2 under kunnskap: ” har kunnskap om ulike utdanningsvalg og yrker”, til nivå 3: ”har kunnskap om egne muligheter innen utdanning og arbeid” osv. Progresjon horisontalt er for eksempel når noe som er beskrevet som kunnskap eller ferdighet på ett nivå vil kunne være så internalisert på et annet nivå at det beskrives som generell kompetanse. Et eksempel på en horisontal lesning av progresjon er følgende læringsutbyttebeskrivelse på nivå 7 under ferdighet: ”kan gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- eller utviklingsprosjekt under veiledning og i tråd med gjeldende forskningsetiske normer”. Denne ferdigheten utvikles til en generell kompetanse på nivå 8 under beskrivelsen ”kan styre komplekse tverrfaglige arbeidsoppgaver og prosjekter”. Et annet eksempel på en horisontal lesning av progresjon i NKR finner vi under kunnskap på nivå 2 i NKR og ferdigheter på nivå 4. Under kunnskap på nivå 2 leser vi at kandidaten har ”grunnleggende kunnskap om bruk av kilder, om hvordan informasjon innhentes, dokumenteres, vurderes og anvendes”. Denne kunnskapen videreutvikles til en ferdighet på nivå 4. Her kan kandidaten ”analysere og vurdere ulike typer kilder med relevans for eget arbeid”/ ”analysere og vurdere ulike typer kilder”.

5.3 Tabelloppstilling av det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket (NKR)

Nivå/Typisk utdanning	KUNNSKAP Forståelse av teorier, fakta, prinsipper, prosedyrer innenfor fagområder og/eller yrker	FERDIGHETER Evne til å anvende kunnskap til å løse problemer eller oppgaver (kognitive, praktiske, kreative og kommunikative ferdigheter)	GENERELL KOMPETANSE Evne til å anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig måte i ulike situasjoner
(Nivå 1 Åpent.) Ingen kvalifikasjoner er knyttet til dette og nivået er ikke del av NKR	Ingen læringsutbyttebeskrivelser	Ingen læringsutbyttebeskrivelser	Ingen læringsutbyttebeskrivelser
Nivå 2: Grunnskolekompetanse	<i>Kandidaten...</i> <ul style="list-style-type: none"> • har grunnleggende kunnskap om sentrale fakta og begrep i og på tvers av fag • har kunnskap om grunnleggende politiske, sosiale, kulturelle og miljømessige forhold • har grunnleggende kunnskap om bruk av kilder, om hvordan informasjon innhentes, dokumenteres, vurderes og anvendes • har grunnleggende kunnskap om det å lære å lære • har kunnskap om ulike utdanningsvalg og yrker 	<i>Kandidaten...</i> <ul style="list-style-type: none"> • kan uttrykke seg muntlig og skriftlig, lese, regne og bruke digitale verktøy i faglige sammenhenger • kan presentere emner på norsk/samisk og minst ett fremmedspråk • kan bruke erfaringer, kreativitet og utforskende arbeidsmåter i tilegnelse av ny kunnskap • kan bruke praktisk-estetiske arbeidsmåter på flere fagområder • kan reflektere over egen deltakelse i ulike medier 	<i>Kandidaten...</i> <ul style="list-style-type: none"> • kan bruke kunnskaper og erfaringer for å delta i et demokratisk og inkluderende samfunn • kan samarbeide med andre både faglig og sosialt • kan drøfte og vurdere andres og egne faglige arbeider under veiledning • kan foreta selvstendige valg, begrunne og handle ut fra dem
Nivå 3:	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

<p>Grunnkompetanse VGO</p>	<ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om sentrale fakta og begrep innen eget fag/fagfelt • har kunnskap om arbeidsmåter, prosedyrer og verktøy innenfor ett eller flere avgrensede fag/fagfelt • har kjennskap til relevant regelverk og krav til kvalitet • har kunnskap om egne muligheter innen utdanning og arbeid 	<ul style="list-style-type: none"> • kan kommunisere og uttrykke seg muntlig og skriftlig innenfor eget fag/fagfelt • kan anvende relevant teknologi for å løse fagspesifikke oppgaver • kan motta og følge instruksjoner og kan utføre konkrete oppgaver innenfor fagfeltet • kan vise kreativitet i utførelse av oppgaver • kan søke og bruke informasjon fra ulike kilder i egen utvikling for videre arbeid og/eller utdanning 	<ul style="list-style-type: none"> • kan samarbeide med andre i utførelse av faglig arbeid og anvende relevante ferdigheter og kunnskaper • kan ta initiativ til, og gjennomføre avgrensede arbeidsoppgaver • kan søke og ta imot veiledning i forhold til konkrete arbeidsoppgaver og egen faglig utvikling
<p>Nivå 4A: Fullført Videregående opplæring - Fag- og yrkeskompetanse</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om relevante begreper, modeller, og prinsipper innenfor fagområdet • har kunnskap om, og oversikt over materialer, utstyr og arbeidsmetoder og kan begrunne valgene • har erfaringsbasert kunnskap som kreves for å praktisere innen fagområdet • har innsikt i fagets/yrkets 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan systematisere, presentere og rapportere om planlagt og utført arbeid • kan foreta faglige beregninger og vurdere konsekvenser • kan løse faglige utfordringer på en kritisk og kreativ måte, alene og i samspill med andre • kan bruke relevante 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan anvende egen fagkompetanse i nye og sammensatte kontekster • kan arbeide selvstendig og ta ansvar for at arbeidet utføres faglig forsvarlig i henhold til lov- og regelverk og etablert yrkesetikk • kan samarbeide og kommunisere med

	<p>betydning og historiske utvikling i et samfunnsperspektiv</p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om relevant regelverk, standarder, avtaler og krav til kvalitet • har kunnskap om ulike læringsstrategier og kan anvende dem i egen læring • har forståelse for egne muligheter innen utdanning og arbeid 	<p>begreper, prinsipper, materialer og utstyr i arbeidet</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan kommunisere på minst ett fremmedspråk • kan vurdere og velge arbeidsmetoder for å løse fagspesifikke oppgaver • kan vise kreativitet i planlegging og utførelse av arbeidet • kan utføre arbeidet i tråd med gjeldende regelverk, standarder, avtaler og krav til kvalitet • kan analysere og vurdere ulike typer kilder med relevans for eget arbeid 	<p>kolleger, kunder og/eller brukere i utførelse av arbeid</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan veilede andre i arbeidet • kan dokumentere og vurdere eget og andres arbeid i forbindelse med planlegging, organisering, utførelse og resultat • kan reflektere over egen faglig kompetanse som grunnlag for videre valg • kan ta initiativ til arbeidsoppgaver og aktiviteter som fremmer egen læring og utvikling
<p>Nivå 4B: Fullført videregående opplæring - Generell studiekompetanse</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om sentrale fakta, begreper, teorier, prinsipper og metoder innen ulike fag • har erfaringsbasert kunnskap som kreves for å praktisere innen ulike fag • har innsikt i sammenhenger mellom faglige problemstillinger og forhold i 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan uttrykke seg muntlig og skriftlig i varierte faglige sammenhenger • kan lese, regne og bruke digitale verktøy og medier til å løse faglige utfordringer på en kritisk og kreativ måte, alene og i samspill med andre • kan anvende faglig terminologi i kommunikasjon og samarbeid 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan anvende egen fagkompetanse i nye og sammensatte kontekster • kan planlegge og organisere arbeid selvstendig og i samarbeid med andre • kan bruke faglige kunnskaper og ferdigheter i felles kunnskapsbygging med andre • kan veilede andre i

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

	<p>samfunnet</p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om ulike læringsstrategier og kan anvende dem i egen læring • har forståelse for egne muligheter innen utdanning og arbeid 	<ul style="list-style-type: none"> • kan kommunisere på minst to fremmedspråk • kan anvende relevante metoder, prinsipper og strategier for å løse fagspesifikke oppgaver • kan utforske, analysere, utforme og drøfte ulike problemstillinger • kan analysere og vurdere ulike typer kilder 	<p>avgrensede faglige situasjoner</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan vurdere kvaliteten av og ta ansvar for resultatene av eget og felles arbeid • kan reflektere over egen faglig kompetanse som grunnlag for videre valg
<p>Nivå 5: Fagskole 1</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om begreper, prosesser og verktøy som anvendes innenfor et spesialisert fagområde • har innsikt i relevant regelverk, standarder, avtaler og krav til kvalitet • har bransjekunnskap og kjennskap til yrkesfeltet • kan oppdatere sin yrkesfaglige kunnskap • forstår egen bransjes/yrkes betydning i et samfunns- og verdiskapingsperspektiv 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan anvende faglig kunnskap på praktiske og teoretiske problemstillinger • kan anvende relevante faglige verktøy, materialer, teknikker og uttrykksformer • kan finne informasjon og fagstoff som er relevant for en yrkesfaglig problemstilling • kan kartlegge en situasjon og identifisere faglige problemstillinger og behov for iverksetting av tiltak 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har forståelse for yrkes- og bransjeetiske prinsipper • har utviklet en etisk grunnholdning i utøvelsen av yrket • kan utføre arbeidet etter utvalgte målgruppers behov • kan bygge relasjoner med fagfeller og på tvers av fag, samt med eksterne målgrupper • kan utvikle arbeidsmetoder, produkter og/eller tjenester av relevans for yrkesutøvelsen

<p>Nivå 5: Fagskole 2</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om begreper, teorier, modeller, prosesser og verktøy som anvendes innenfor et spesialisert fagområde • kan vurdere eget arbeid i forhold til gjeldende normer og krav • kjenner til bransjens/yrkets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet • har innsikt i egne utviklingsmuligheter 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan gjøre rede for sine faglige valg • kan reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning • kan finne og henvise til informasjon og fagstoff og vurdere relevansen for en yrkesfaglig problemstilling 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan planlegge og gjennomføre yrkesrettede arbeidsoppgaver og prosjekter alene og som deltaker i gruppe og i tråd med etiske krav og retningslinjer • kan utveksle synspunkter med andre med bakgrunn innenfor bransjen/ yrket og delta i diskusjoner om utvikling av god praksis • kan bidra til organisasjonsutvikling
<p>Nivå 6 (delnivå av Bachelor): Kortere høyere utdanning: En kandidat med fullført kvalifikasjon skal ha følgende totale læringsutbytte definert i kunnskap, ferdigheter og</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om sentrale temaer, teorier, problemstillinger, prosesser, verktøy og metoder innenfor fagområdet • kjenner til forsknings- og utviklingsarbeid innenfor fagområdet • kan oppdatere sin kunnskap innenfor fagområdet • kjenner til fagområdets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan anvende faglig kunnskap på praktiske og teoretiske problemstillinger og gjøre rede for sine valg • kan reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning • kan finne, vurdere og henvise til informasjon og fagstoff og knytte dette til en problemstilling • kan anvende relevante faglige verktøy, teknikker og 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har kunnskap om relevante fag- og yrkesetiske problemstillinger • kan planlegge og gjennomføre arbeidsoppgaver og prosjekter alene og som deltaker i gruppe og i tråd med etiske krav og retningslinjer • kan presentere sentralt fagstoff som teorier,

<p>generell kompetanse:</p>		<p>uttrykksformer</p>	<p>problemstillinger og løsninger både skriftlig, muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan utveksle synspunkter med andre med bakgrunn innenfor fagområdet og delta i diskusjoner om utvikling av god praksis • kjenner til nytenking og innovasjonsprosesser
<p>Nivå 6: Bachelor (1. syklus)</p> <p>En kandidat med fullført kvalifikasjon skal ha følgende totale læringsutbytte definert i kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse:</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har bred kunnskap om sentrale temaer, teorier, problemstillinger, prosesser, verktøy og metoder innenfor fagområdet • kjenner til forsknings- og utviklingsarbeid innenfor fagområdet • kan oppdatere sin kunnskap innenfor fagområdet • har kunnskap om fagområdets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan anvende faglig kunnskap og relevante resultater fra forsknings- og utviklingsarbeid på praktiske og teoretiske problemstillinger og treffe begrunnede valg • kan reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning • kan finne, vurdere og henvise til informasjon og fagstoff og framstille dette slik at det belyser en problemstilling 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har innsikt i relevante fag- og yrkesetiske problemstillinger • kan planlegge og gjennomføre varierte arbeidsoppgaver og prosjekter som strekker seg over tid, alene og som deltaker i en gruppe, og i tråd med etiske krav og retningslinjer • kan formidle sentralt fagstoff som teorier, problemstillinger og løsninger både skriftlig,

		<ul style="list-style-type: none"> • kan beherske relevante faglige verktøy, teknikker og uttrykksformer 	<p>muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan utveksle synspunkter og erfaringer med andre med bakgrunn innenfor fagområdet og gjennom dette bidra til utvikling av god praksis • kjenner til nytenking og innovasjonsprosesser
<p>Nivå 7: Master (2. syklus)</p> <p>En kandidat med fullført kvalifikasjon skal ha følgende totale læringsutbytte definert i kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse:</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • har avansert kunnskap innenfor fagområdet og spesialisert innsikt i et avgrenset område • har inngående kunnskap om fagområdets vitenskapelige eller kunstfaglige teori og metoder • kan anvende kunnskap på nye områder innenfor fagområdet • kan analysere faglige problemstillinger med utgangspunkt i fagområdets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan analysere og forholde seg kritisk til ulike informasjonskilder og anvende disse til å strukturere og formulere faglige resonnementer • kan analysere eksisterende teorier, metoder og fortolkninger innenfor fagområdet og arbeide selvstendig med praktisk og teoretisk problemløsning • kan bruke relevante metoder for forskning og faglig og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid på en selvstendig måte 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan analysere relevante fag-, yrkes- og forskningsetiske problemstillinger • kan anvende sine kunnskaper og ferdigheter på nye områder for å gjennomføre avanserte arbeidsoppgaver og prosjekter • kan formidle omfattende selvstendig arbeid og behersker fagområdets uttrykksformer • kan kommunisere om faglige problemstillinger, analyser og konklusjoner

		<ul style="list-style-type: none"> • kan gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- eller utviklingsprosjekt under veiledning og i tråd med gjeldende forskningsetiske normer 	<p>innenfor fagområdet, både med spesialister og til allmennheten</p> <ul style="list-style-type: none"> • kan bidra til nytenking og i innovasjonsprosesser
<p>Nivå 8: Ph.d. (3. syklus)</p> <p>En kandidat med fullført kvalifikasjon skal ha følgende totale læringsutbytte definert i kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse:</p>	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • er i kunnskapsfronten innenfor sitt fagområde og behersker fagområdets vitenskapsteori og/eller kunstneriske problemstillinger og metoder • kan vurdere hensiktsmessigheten og anvendelsen av ulike metoder og prosesser i forskning og faglige og/eller kunstneriske utviklingsprosjekter • kan bidra til utvikling av ny kunnskap, nye teorier, metoder, fortolkninger og dokumentasjonsformer innenfor fagområdet 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan formulere problemstillinger for, planlegge og gjennomføre forskning og faglig og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid • kan drive forskning og faglig og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid på høyt internasjonalt nivå • kan håndtere komplekse faglige spørsmål og utfordre etablert kunnskap og praksis på fagområdet 	<p><i>Kandidaten...</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • kan identifisere nye relevante etiske problemstillinger og utøve sin forskning med faglig integritet • kan styre komplekse tverrfaglige arbeidsoppgaver og prosjekter • kan formidle forsknings- og utviklingsarbeid gjennom anerkjente nasjonale og internasjonale kanaler • kan delta i debatter innenfor fagområdet i internasjonale fora • kan vurdere behovet for, ta initiativet til og drive innovasjon

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

Vedlegg 5 viser en matrise der læringsutbyttebeskrivelsene er gruppert tematisk ved siden av hverandre etter stigende nivå. Denne letter sammenligningen av progresjonen i beskrivelsene fra nivå til nivå.

6 Innplassering av kvalifikasjoner

6.1 Innplassering i kvalifikasjonsrammverket

Et av målene med kvalifikasjonsrammeverkene er at det skal bli mulig å utstyre alle nye vitnemål, fag- svennebrev og kompetansebevis som utferdiges i landet med en klar henvisning, gjennom det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket, til det tilsvarende EQF-nivået. I dette kapitlet drøftes problemstillinger dette reiser, og det vises gjennom eksempler et hovedmønster for hvilke utdanninger som er lagt på hvilke nivåer.

6.2 Innplassering av delkvalifikasjoner i rammen

Flere land har åpnet for også å plassere inn deler av en kvalifikasjon i rammen. I Danmark omtales dette som supplerende kvalifikasjoner. I Irland brukes betegnelsen ”Supplemental Awards”. Disse kan komme i tillegg til kvalifikasjonen på nivået, men vil ikke i seg selv gi den kvalifikasjon som er beskrevet. Mange supplerende kvalifikasjoner kan vurderes til sammen, og eventuelt summeres opp til en full kvalifikasjon. Andre land igjen finner ikke at det er grunnlag for å lage systemer for dette på nåværende tidspunkt.

Det har vært vurdert om det norske kvalifikasjonsrammeverket også bør inneholde slike ordninger. Innenfor høyere utdanning, gjør systemet med studiepoeng det mulig å legge sammen delkompetanser til et fullført kurs eller grad. Fagskoleloven legger opp til innføring av fagskolepoeng. På andre skolenivåer kreves det imidlertid utvikling av verktøy for bedre beskrivelse av omfang. Forholdet mellom uttelling i grad/eksamen og uttelling i kvalifikasjon er heller ikke tilstrekkelig belyst. Det er derfor ikke foreslått å innarbeide et slikt system i NKR på nåværende tidspunkt.

I oppfølgingen av etableringen bør det imidlertid arbeides videre med spørsmålet. Et system med innarbeiding av delkompetanser i rammeverket antas å ville være interessant for mange med påbegynte kvalifikasjoner. Det vil bl.a. kunne gjelde voksne innvandrere som får lovbestemt opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Det vil både kunne synliggjøre om de har kvalifikasjoner utover sitt oppnådde nivå, og hva de eventuelt mangler for å oppnå en høyere kvalifikasjon.

6.3 Innplassering av nye kvalifikasjoner/kompetanser som ikke i dag er del av det offentlige utdanningssystemet

Bare offentlig godkjente utdanninger er innplassert i det norske kvalifikasjonsrammeverket ved fastsettelsen. Det er derfor bare disse som omfattes av retten til å få påført EQF-nivå på vitnemål. Kompetanser/kvalifikasjoner som oppnås på ikke-formelle og uformelle læringsarenaer, som for eksempel kompetanse oppnådd gjennom kurs i studieforbund, fjernundervisning, bedriftsintern opplæring og annen kompetanse oppnådd i arbeidslivet, er ikke direkte inkludert i rammeverket. Denne type kompetanse må vurderes i henhold til formelle læreplaner, studieplaner etc. for å oppnå kvalifikasjoner som er innplassert i rammeverket.

Kvalifikasjonsrammeverket vil etter hvert også måtte forholde seg til innplassering av kompetanser/kvalifikasjoner som kommer fra ikke-formelle tilbydere. Dette spørsmålet skiller seg fra diskusjonen om livslang læring, ved at det dreier seg om kvalifikasjonsrammeverket på systemnivå, ikke individuell verdsetting. Innplassering av en kvalifikasjon i rammeverket vil ikke være det samme som individuell verdsetting og godkjenning av kompetanse, verken

inn mot annen utdanning eller inn mot regulerte yrker. Her vil veien fortsatt måtte gå gjennom utdanningssystemet. Innplassering i rammeverket vil i stedet kunne få en signalfunksjon, både overfor norsk arbeidsliv og – gjennom henvisningen til EQF – til andre lands rammeverk.

Norge har allerede i dag retningslinjer og prosedyrer for hvordan behovet for ny kompetanse ivaretas av partene i arbeidslivet i fag- og yrkesopplæringen. Videre har så vel fagskole som høyere utdanning insentiver for å etablere nye utdanningstilbud der det oppstår etterspørsel etter ny kompetanse. Dette gjør utdanningssystemet – og dermed også kvalifikasjonsrammeverket – fleksibelt og åpent i forhold til nye kompetansebehov.

Et av hovedformålene med kvalifikasjonsrammeverket er å styrke mulighetene for livslang læring. Det er derfor naturlig at mange land som har startet arbeid med rammeverk, har ønsket å finne veier for å la rammeverket også omfatte kvalifikasjoner/kompetanser som er ervervet utenfor det offentlige utdanningssystemet.

Da departementet sendte ut kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning ble dette berørt i oversendelsesbrevet:

”Dersom det blir fastsatt et nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for hele utdanningssystemet, kan det bli aktuelt å utvikle flere beskrivelser og plassere inn andre kvalifikasjoner enn dem som er hjemlet i universitets- og høyskoleloven. Dette kan for eksempel omfatte grader og yrkesutdanninger som ikke lenger kan tildeles (slik Irland har gjort), ulike spesialiseringer (som for medisinerere og odontologer) og videreutdanninger som ikke fører fram til en grad. Om og eventuelt hvordan og når kvalifikasjonsrammeverket kan utvides, vil avhenge av løsningene som blir valgt for de øvrige delene av utdanningssystemet. Det er nå ikke mulig å anslå tidsperspektivet for slike vurderinger.”

Departementet mener at kvalifikasjonsrammeverket bør åpnes ytterligere for kvalifikasjoner/kompetanser som i dag ikke er del av det offentlige utdanningssystemet, og vil utrede videre hvordan dette kan skje. Herunder må man drøfte prosedyrer for innplassering av slike kvalifikasjoner/kompetanser. Utredningen må skje bl.a. på bakgrunn av de retningslinjer og prosedyrer vi i dag har om hvordan nye kompetanser skal ivaretas. I forbindelse med at NOKUT skal forestå særskilte faglige vurderinger av fagskoler (se 6.4), vil Mesterbrev kunne bli innplassert i kvalifikasjonsrammeverket

6.4 Hovedmønster for innplassering av utdanninger i kvalifikasjonsrammeverket

Nivå	Eksamener, prøver og grader for kvalifikasjoner
1	Nivået er ikke del av kvalifikasjonsrammeverket og har ingen innplasserte kvalifikasjoner
2	Vitnemål fra 10-årig grunnskole
3	Kompetansebevis for grunnkompetanse i videregående opplæring
4	Eksamen fra videregående opplæring Fagbrev Svennebrev
5	Vitnemål fra fagskoleutdanning (Innplasseres i fagskole 1 eller fagskole 2)
6	Bachelorgrad

	Allmennlærerutdanning/Grunnskolelærerutdanning Delnivå: Høyskolekandidat
7	Mastergrad Master i rettsvitenskap Cand.med.vet. Cand. med. Cand. psychol. Cand. theol. En del engelske mastergrader (Master of Arts, Master of Laws, MBA etc.)
8	Ph.d. Dr. philos Diplom, kunstnerisk utviklingsprogram

De aller fleste fagskoleutdanningene innplasseres på nivå etter utdanningens lengde: De toårige innplasseres på nivå 5.2 og de halvårige og ettårige innplasseres på nivå 5.1. For de halvannetårige utdanningene vil NOKUT forestå særskilte faglige vurderinger av læringsutbyttet med sikte på nivåinnplassering.

6.5 Direkte kobling til EQF og Bologna-rammeverket

Rekommandasjonen om EQF anbefaler landene i løpet av 2012 å sørge for at alle nye ”sertifikater, diplomer og Europass-dokumenter” som utstedes av ansvarlig myndighet, skal ha en klar henvisning til det passende EQF-nivået. For Norge vil dette innebær at individuelle vitnemål, fag- svennebrev og kompetansebevis skal påføres en slik direkte henvisning. Dette vil komme i tillegg til de ordninger med ”certificate supplement”, ”diploma supplement” og lignende som Norge allerede har innført.

Arbeidet med dette kan ikke påbegynnes før det er etablert klare henvisninger mellom det norske kvalifikasjonsrammeverket og EQF, noe som tidligst kan skje i første halvår 2012. Det vil videre kreve betydelig administrativt og teknisk utviklingsarbeid. Norge tar sikte på å følge opp anbefalingen så snart det er praktisk mulig. Tilknytningen til nivå i Bologna-rammeverket skal synliggjøres gjennom vitnemålsvedlegget (Diploma Supplement).

7 Kvalitetssikring av rammeverket

Kvalitetssikringen av det Nasjonale kvalifikasjonsrammeverket skjer dels ved etableringen av rammeverket, og dels gjennom vedlikehold og videreutvikling. Prosedyrene må fullt ut reflektere rammeverkets offisielle karakter.

Ved etablering av rammeverket er de fremste kvalitetssikringselementene som følger:

- Det norske kvalifikasjonsrammeverket er utviklet direkte med utgangspunkt i de utdanningskvalifikasjonene det skal beskrive. Prosessen er skjedd i nær kontakt med de kompetente utdanningsmyndighetene, inkludert myndigheter som har ansvar for å kvalitetssikre de respektive utdanningsnivåene. Forbindelsen mellom det overordnede rammeverket og læringsutbyttet på de enkelte utdanningsnivåer er påvisbar og gjennomskiktig. Alle utdanninger som er grunnlag for beskrivelsene er underlagt en løpende ekstern og intern kvalitetssikring.
- Det har skjedd innplassering av eksamener, grader, prøver og vitnemål på nivåer i rammeverket. Det er redegjort for prinsippene for hvordan dette er gjort i dokumentet. Innplassering er godkjent av de respektive myndigheter.
- Rammeverket er utviklet i kontakt med interesserte parter og berørte institusjoner og organisasjoner, både gjennom den etablerte referansegruppen og gjennom høringer.

Framtidig vedlikehold og videreutvikling av rammeverket:

Rammeverket kan påvirkes av flere forhold: Kvalifikasjonene som er beskrevet kan endres som følge av endringer i samfunn, arbeidsliv og utdanningssystem. Det kan oppstå behov for nye kvalifikasjoner/kvalifikasjonsnivåer. Det kan oppstå behov for å innplassere nye utdanninger i det vedtatte kvalifikasjonssystemet eller endring av nivåplassering av enkeltutdanninger.

- Ansvar for prosessen må være klart plassert. Inntil videre vil Kunnskapsdepartementet være ansvarlig for at det tas initiativ, og for at prosessene kvalitetssikres. Beslutningsmyndigheten vil ligge i Kunnskapsdepartementet, som øverste ansvarlig organ for utdanningssystemet.
- Systemer for konsultasjon med arbeidslivets parter og andre berørte grupper videreføres.
- Det bør etableres et system for gjennomføring av uavhengig, jevnlig evaluering av arbeidet. En første evaluering kan skje innen 6 år etter at rammeverket er etablert.
- Ved større endringer – som behov for nye nivåer – bør det anvendes en prosess parallell med den som er gjennomført ved etableringen. Endring i antall nivåer vil også utløse en ny henvisningsprosess.
- Ved krav om innplassering av nye kvalifikasjoner i rammeverket vil kvalitetssikringen følge godkjenningsordningene som gjelder i utdanningslovgivningen.

8 Broer til livslang læring og realkompetanse

Både det Europeiske kvalifikasjonsrammeverket og NKR knyttes direkte til livslang læring i navnet. Et viktig perspektiv også i arbeidet med å utvikle nasjonale kvalifikasjonsrammeverk, er å bidra til synliggjøring og verdsetting av all læring som skjer gjennom livet, uansett på hvilke arenaer læringen skjer.

EQF-vedtaket har flere referanser direkte til livslang læring generelt, og verdsetting av ikke-formell og uformell læring spesielt. I EQF notatet "Added value of national qualifications frameworks in implementing the EQF" heter det om dette:

"De nye rammeverkene er ofte koblet til livslang læringsstrategier og er også i mange tilfeller åpne for læring som finner sted utenfor formell utdanning og opplæring, i arbeid og fritid.

I Norge innebærer begrepet livslang læring å styrke sammenhengen og overgangen mellom de ulike delene av utdanningssystemet, og mellom utdanningssystemet og samfunns- og arbeidslivet. Kunnskapsdepartementet arbeider på flere måter med hvordan livslang læring kan realiseres for den enkelte, samtidig som samfunnet sikres god tilgang på den kompetansen det til enhver tid trenger. Viktige områder i arbeidet med livslang læring er:

- å styrke grunnleggende ferdigheter
- å utvikle gode systemer for dokumentasjon, vurdering og verdsetting av realkompetanse
- å styrke utdannings- og karriereveiledningen
- å legge til rette for et fleksibelt utdanningssystem
- å legge til rette for læring i arbeidslivet

Dokumentasjon, vurdering og verdsetting av realkompetanse er et av de viktigste virkemidlene for å legge forholdene til rette for livslang læring for voksne. Retten til realkompetansevurdering er nedfelt i opplæringsloven, fagskoleloven og universitets- og høyskoleloven. Realkompetanse skal vurderes i forhold til gjeldene læreplaner for grunnskole, videregående opplæring, utdanningsplaner for fagskoleutdanning og rammeplaner og studieplaner for høyere utdanning.

Formålet med vurdering av realkompetanse er at voksne skal få dokumentert og verdsatt sin kompetanse, som grunnlag for videre opplæring eller arbeid. Realkompetanse må ha legitimitet i både utdanningssystemet og arbeidslivet. Enkeltindividets realkompetanse i fag kan ikke innplasseres direkte i NKR, men indirekte vil en realkompetansevurdering kunne gi personer et kortere opplæringsløp mot et godkjent vitnemål som deretter kan innplasseres i NKR.

Omlegging til å beskrive mål og resultat av en læringsprosess gir større mulighet for å vurdere likeverdighet av kompetanse ervervet utenfor det ordinære utdanningssystemet. Det er i dag ikke felles retningslinjer eller metoder for dokumentasjon og vurdering av realkompetanse for de ulike læringsarenaer. Utdanningssystemet er systematisert og organisert med læreplaner, fag- og studieplaner, vurderings- og dokumentasjonsordninger. Arbeidslivet har egne systemer for å kartlegge og videreutvikle medarbeideres kompetanse som inngår i virksomhetens interne karriereutviklingsplaner for den enkelte ansatte. Studieforbundene, fjernundervisningsinstitusjonene og folkehøyskolene er pålagt å utstede dokumentasjon av gjennomført opplæring på bakgrunn av kurs og programmer.

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

Det er en utfordring å vurdere om kompetanse ervervet i disse sektorene er likeverdig med læringsutbyttebeskrivelsene i læreplaner, studieplaner etc. i det formelle utdanningssystemet. Bedre verktøy for å beskrive og vurdere læringsutbytte på denne måten, blir derfor et viktig utviklingsfelt for å oppnå en rettferdig og likeverdig behandling ved realkompetansevurdering. Målet må være å bedre dokumentasjon av slik læring med sikte på verdsetting av realkompetanse.

Rammeverket har ikke en slik detaljeringsgrad eller er så fagspesifikt at det vil la seg gjøre å relatere kompetanse ervervet i arbeidslivet eller tredje sektor direkte inn mot rammeverket. Det er derfor vanskelig å etablere en direkte sammenheng mellom individuell realkompetansevurdering og et generelt kvalifikasjonsrammeverk. Men enkeltindividens kompetanse vil indirekte være koblet opp imot rammeverket gjennom realkompetansevurdering, som vist nedenfor.

Nivå/ typisk utdanning	Livslang læring Realkompetansevurdering
Nivå 2 Grunnskolekompetanse	Læreplaner for fullført 10. trinn grunnskole er referanse for vurdering av og evt. godkjenning av realkompetanse
Nivå 3 Grunnkompetanse VGO	Læreplaner for fag i videregående opplæring brukes som referanse for vurdering av og evt. godkjenning av realkompetanse
Nivå 4 Fullført videregående Fag- og yrkeskompetanse/Generell studiekompetanse	Læreplaner for fag i videregående opplæring brukes som referanse for vurdering av og evt. godkjenning av realkompetanse
Nivå 5 Fagskole	Utdanningsplaner for fagskoleutdanning brukes som referanse for vurdering og beskrivelse av livslang læring og realkompetanse
Nivå 6 Del av Bachelor: Kortere høyere utdanning/ Bachelor (1. syklus)	Studieplaner for høyskolekandidatgrad eller bachelorgrad m.v. brukes som referanse for vurdering og beskrivelse av livslang læring og realkompetanse
Nivå 7 Master (2. syklus)	Studieplaner for mastergrad m.v. brukes som referanse for vurdering og beskrivelse av livslang læring og realkompetanse
Nivå 8 Ph.d. (3. syklus)	Studieplaner for ph.d. m.v. brukes som referanse for vurdering og beskrivelse av livslang læring og realkompetanse

Kvalifikasjonsrammeverket kan bidra til:

- at læringsutbyttebeskrivelser blir et gjennomgående prinsipp for utvikling av læreplaner, fag- og studieplaner og danner grunnlaget for verdsetting av kompetanse fra det formelle utdanningssystemet, arbeidslivet og frivillig sektor

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

- at læringsutbyttebeskrivelser i form av kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse skal gi god informasjon om nivåene i rammeverket
- at læringsutbyttebeskrivelser kan legge grunnlaget for utvikling av bedre og mer tilpassede vurderingsformer, metoder og praksis for å dokumentere kompetanse. Dette kan bidra til mer likeverdig og rettferdig vurdering
- felles begrepsbruk og språk som gjør det enklere å tolke hva kompetansen omfatter
- å føre oppmerksomheten fra system og prosedyrer til innhold og læringsutbytte

Departementet vil på dette grunnlag prioritere en videreutvikling av de mulighetene kvalifikasjonsrammeverket åpner i et livslangt læringsperspektiv.

9 Rettslig stilling og konsekvenser,

EQF-rekommandasjonen³ ble innlemmet i EØS-avtalen 17. mars 2009. Rekommandasjonen er en ikke-bindende rettsakt. Rekommandasjonen henstiller til de deltakende landene å knytte de nasjonale kvalifikasjonssystemene til EQF, og at alle nye kvalifikasjonsbevis, vitnemål og Europassdokumenter inneholder en klar henvisning til EQF, via nasjonale kvalifikasjonssystemer.

Implementering av EQF-rekommandasjonen i norsk rett

Norge har via innlemmelsen av EQF-rekommandasjonen i EØS-avtalen vedtatt å ”søke å styrke samarbeidet” innen rammen av rekommandasjonen. Dette innebærer at vi står nokså fritt til å velge hvilken rettslig status det nasjonale rammeverket og henvisningsrapporten skal få.

En forskriftsfesting vil innebære at rammeverket får en sterk rettsstilling, og at det fremstår som påregnelig, synlig og tilgjengelig gjennom publisering i Lovdata. Forskriftsstatus bidrar til å sikre gode medbestemmelses-prosedyrer ved eventuelle fremtidige endringer i rammeverket.

NKR skal i tillegg til å gi en samlet fremstilling av delrammeverkene også være en sammenhengende og kumulativ fremstilling av kvalifikasjonsnivåene i det norske utdanningssystemet. Departementet tar sikte på å lage en egen forskrift for det overordnede nasjonale kvalifikasjonsrammeverket i tillegg til ev. forskriftsfesting av de enkelte delrammeverkene.

Det foreligger tilstrekkelig hjemmel i alle utdanningslovene. Det er derfor ikke nødvendig å etablere et felles hjemmelsgrunnlag for NKR i form av en egen lov. Sektorlovene gir tilstrekkelig hjemmel for å gi en separat forskrift om det overordnede nasjonale kvalifikasjonsrammeverket.

Henvisning fra NKR til EQF – rettslige implikasjoner

Den konkrete henvisning av NKR-nivåer til EQF-nivåer er sentral for forståelsen av NKR. Behovet for påregnelighet, synlighet og tilgjengelighet er derfor like sterkt her som for det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket. De samme hensyn som taler for forskriftsfesting av NKR tilsier derfor også at henvisningene forskriftsfestes.

Lovhjemmel for å knytte NKR opp mot EQF

Alle vitnemål og kompetansebevis utstedt av godkjente myndigheter skal henwise til NKR/EQF. Det vil da oppstå nye plikter. Henvisningen til EQF kan formuleres som en *plikt* for vitnemålsutstederen. Det er hovedsakelig sentrale myndigheter som må sørge for at forskriftskravene overholdes. Selve hjemmelen bør utformes slik at den fanger opp også fremtidige hjemmelsbehov disse prosessene genererer. Den bør derfor utformes generelt, for eksempel slik at departementet gis myndighet til å gi de forskriftsbestemmelser om utforming av kvalifikasjonsbevis og vitnemål og at nasjonale myndigheter sikrer en hjemmel til å autorisere all henvisning av norske kvalifikasjoner til det europeiske rammeverket. Dette kan i så fall skje ved en utvidelse av det foreliggende hjemmelsgrunnlaget i sektorlovgevingen.

Den norske henvisningsprosessen vil tidligst være avsluttet våren 2012. En formell fastsettelse vil dermed først være aktuell senere i 2012. Det er derfor unødvendig å ta stilling

³ 2008/C 111/01 (protokoll 31)

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

til utarbeiding av en eventuell lovhjemmel tidligere enn dette. Da vet man også mer om hva andre land gjør.

10 Implementering, forvaltningsmessig ansvar, administrative og økonomiske konsekvenser

10.1 Implementering og forvaltningsmessig ansvar

Det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket fastsettes som forskrift, og trer i kraft så snart som mulig. Ansvaret for nasjonal koordinering av det videre arbeid vil ligge i Kunnskapsdepartementet.

Enkelte land har etablert egne organer med ansvar for arbeid med kvalifikasjonssystemer. Dette antas lite aktuelt i Norge, hvor det er innarbeidete ansvars- og samarbeidsmønstre på utdanningsfeltet. De respektive fagmyndigheter og organer vil ha ansvar på sine felt, og koordineringen kan skje i departementet. Hensiktsmessigheten ved denne organiseringen kan eventuelt bli gjenstand for den varslede evaluering.

Funksjonen som nasjonalt kontaktpunkt for EQF (NCP) er lagt til Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT). Kontaktpunktet har oppgaven med å informere nasjonalt og internasjonalt om NKR, og om forbindelsen til EQF. NOKUT vil samarbeide med relevante nasjonale myndigheter på utdanningsfelt der NOKUT selv ikke har kompetanse. NCP er ansvarlig for den offisielle internettsiden om NKR.

Det skal etableres en nasjonal database for kvalifikasjonsrammeverket. Denne skal kunne virke inn mot den europeiske portalen som er under etablering. Departementet vil be et egnet organ om å drifte denne basen, og ivareta kontakten mot den europeiske portalen.

10.2 Administrative og økonomiske konsekvenser

NOKUT er tilført midler til å ivareta oppgaven som Nasjonalt kontaktpunkt. Når man kommer over i driftsfasen vil ressursbehovet blir gjennomgått på nytt.

Etablering og drift av en database vil kunne skje innenfor rammen av departementets løpende arbeid med utvikling av IKT-løsninger for informasjon om utdanningssystemet. Mulighetene for å oppnå synergieffekter med andre EU/EØS-rettete informasjonsverktøy vil bli utnyttet.

Løpende arbeid med NKR forutsettes å kunne skje innenfor rammene for programområde 07.

Etableringen av NKR, og det faktum at det blir enklere å sammenligne kvalifikasjoner i ulike land, antas etter hvert å gi forenklinger og besparelser for arbeidslivet som bruker av kvalifikasjoner, og for aktørene innenfor utdanningssystemet.

Vedlegg 1

Kriterier og prosedyrer for å relatere nasjonale kvalifikasjonsnivåer til EQF

1. Ansvar og/eller den juridiske myndigheten til alle aktuelle nasjonale organer som er involvert i prosessen med å relatere, inkludert det nasjonale koordineringspunktet, er tydelig besluttet og kunngjort av de ansvarlige offentlige myndighetene.
2. Det er en tydelig og påviselig forbindelse mellom kvalifikasjonsnivåene i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket og nivådeskriptorene i det europeiske kvalifikasjonsrammeverket.
3. Det nasjonale rammeverket eller kvalifiseringssystemet og dets kvalifikasjoner er basert på læringsutbytte [som prinsipper og mål] og knyttes til ordninger for verdsetting av ikke-formell og uformell kompetanse og eventuelle systemer for utdanningspoeng.
4. Prosedyrene for å inkludere kvalifikasjoner i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket eller for å beskrive plasseringen av kvalifikasjoner i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket er transparente.
5. Det nasjonale kvalitetssikringssystemet/de nasjonale kvalitetssikringssystemene for utdanning og opplæring henviser til det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket eller systemet og samsvarer med de relevante europeiske prinsippene og retningslinjene (slik det framgår av vedlegg 3 til anbefalingen).
6. Prosessen med å relatere skal omfatte uttalt enighet fra de aktuelle kvalitetssikringsorganene.
7. Prosessen med å relatere skal involvere internasjonale eksperter.
8. Det ansvarlige nasjonale organet eller organer skal bekrefte sammenhengene mellom det nasjonale rammeverket eller systemet og EQF. En helhetlig rapport, som beskriver disse sammenhengene og underlagsmateriale/dokumentasjon, skal offentliggjøres av de ansvarlige nasjonale organene, inkludert det nasjonale koordineringspunktet. Kriteriene skal behandles hver for seg.
9. Den offisielle EQF-plattformen skal føre en offentlig liste av medlemsstater som har bekreftet at de har fullført prosessen med å relatere, med lenker til ferdige relateringsrapporter.
10. Som oppfølging av prosessen med å relatere, og i tråd med tidsplanen bestemt i EQF-anbefalingen, skal alle nye kvalifikasjonsbevis, diplomer og europassdokumenter utstedt av de ansvarlige myndighetene, inneholde en klar referanse, via nasjonale kvalifikasjonssystemer, til det aktuelle EQF-nivå.

Kriterier for selvsertifisering av kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning inn mot Bologna-rammeverket

- The national framework for higher education qualifications and the body or bodies responsible for its development are designated by the national ministry with responsibility for higher education
- There is a clear and demonstrable link between the qualifications in the national framework and the cycle qualification descriptors of the European framework
- The national framework and its qualifications are demonstrably based on learning outcomes and the qualifications are linked to ECTS or ECTS compatible credits

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

- The procedures for inclusion of qualifications in the national framework are transparent
- The national quality assurance system for higher education refer to the national framework of qualifications and are consistent with the Berlin Communiqué and any subsequent communiqué agreed by ministers in the Bologna Process
- The national framework, and any alignment with the European framework, is referenced in all Diploma Supplements
- The responsibilities of the domestic parties to the national framework are clearly determined and published.

(Kilde: General report of the Bologna Follow-Up Group to Bergen Ministerial Conference, 2005)

Vedlegg 2

Begreper/terminologi

I det følgende gjengis en del termer omkring kvalifikasjonsrammeverk og livslang læring og en beskrivelse av hvilke sammenhenger termene og begrepene brukes og forstås i dette dokumentet. I tillegg er den engelske definisjonen for begrepene tatt med.

Dokumentet er delt inn slik at de mest sentrale begrepene står i tabell 1 og er sortert slik at relaterte begrep blir forklart i sammenheng. Tabell 2 viser en noe mer omfattende ordliste og er sortert alfabetisk.

TABELL 1

TERM	BESKRIVELSE	ENGELSK DEFINISJON
Kvalifikasjonsrammeverk ⁴	<p>Et kvalifikasjonsrammeverk er en samlet, systematisk og nivådelt beskrivelse av formelle kvalifikasjoner som kan oppnås innenfor et utdanningssystem.</p> <p>Rammeverket er en systematisk beskrivelse av nivå og oppnådd kompetanse for universitets- og høyskolegrader, fag- og yrkeskompetanse, generell studiekompetanse, grunnskolekompetanse og fagskolekompetanse.</p> <p>Nasjonale kvalifikasjonsrammeverk er basert på nasjonens utdanningssystem, viser nivå og progresjon og sammenheng til arbeidsliv og samfunnsliv.</p>	National qualifications framework means an instrument for the classification of qualifications according to a set of criteria for specified levels of learning achieved, which aims to integrate and coordinate national qualifications subsystems and improve the transparency, access, progression and quality of qualifications in relation to the labour market and civil society
Delrammeverk	<p>Et delrammeverk er et begrep som brukes om rammeverket i de ulike delene i sektor (grunnskole, videregående, fagskole, høyere utdanning.)</p>	
Kvalifikasjon	<p>En kvalifikasjon er et formelt læringsutbytte på et visst nivå, godkjent av en instans og som kan dokumenteres. I Norge betegnes en</p>	a “qualification” means a formal outcome of an assessment and validation process which is obtained when a competent body

⁴ Utdanningssystemet og dets formelle kvalitets- og godkjenningssystemer omtales som et kvalifikasjonssystem. Kvalifikasjonsrammeverket kan fungere som ett av kjennetegnene ved et kvalifikasjonssystem.

	kvalifikasjon oftest som formell kompetanse.	determines that an individual has achieved learning outcomes to given standards.
Livslang læring	Læring gjennom livsløpet som resulterer i økt kunnskap, ferdigheter, kompetanse og kvalifikasjoner.	A learning activity undertaken throughout life, which results in improving knowledge, know-how, skills, competences and/or qualifications for personal, social and/or professional reasons.
Real-kompetanse	All kompetanse som er tilegnet gjennom formell, ikke-formell eller uformell læring.	
Real-kompetanse-vurdering	Vurdering av realkompetanse for opptak til studier eller for avkorting av studier, av offentlig godkjent instans. Fylkeskommunen eller universitet/høyskoler har ansvaret for at dokumentasjon av kompetanse, vurdering og godkjenning blir utført forsvarlig. Realkompetansevurdering er relevant som verktøy for livslang læring. Ikke-formell kompetanse og uformell kompetanse kan formaliseres ved realkompetansevurdering.	
a) ikke-formell kompetanse	Ikke-formell kompetanse er resultatet av <i>organisert</i> læring som har funnet sted på ikke-formelle læringsarenaer (frivillig sektor læring på arbeidsplassen, private kurstilbydere osv.). Opplæringstilbudet er ikke bundet av offentlige fag-/ læreplaner, men dokumenteres gjerne med et kursbevis.	a) non-formal learning: learning which is embedded in planning activities not explicitly designated as learning (in terms of learning objectives, learning time or learning support). Non-formal learning is intentional from the learner's point of view.
b) uformell kompetanse	Uformell kompetanse er resultatet av <i>ikke organisert</i> læring som har funnet sted utenfor det formelle systemet. Læringsaktiviteten kan karakteriseres som hverdagslæring fra de ulike situasjoner en person deltar i gjennom hjem, skole,	b) informal learning: learning resulting from daily activities related to work, family or leisure. It is not organized or structured in terms of objectives, time or learning support.

	<p>arbeidsliv og samfunnsdeltakelse. Kompetanse kan dokumenteres gjennom en individuell utfylling av et dokument for kompetansekartlegging.</p>	<p>Informal learning is in most cases unintentional from the learner's perspective.</p>
<p>Læringsutbytte</p>	<p>Det en person <i>vet, kan og er i stand til å gjøre</i> som et resultat av en læringsprosess. Læringsutbytte er beskrevet i kategoriene <i>kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse</i>. Nivået på læringsutbyttet er avhengig av kompleksiteten av kunnskapen, ferdigheten og den generelle kompetansen</p>	<p>“Learning outcomes” means statements of what a learner knows, understands and is able to do on completion of a learning process, which are defined in terms of knowledge, skills and competence.</p>
<p>a) Kunnskaper</p>	<p>Kunnskaper er forståelse av teorier, fakta, begreper, prinsipper, prosedyrer innenfor fag, fagområder og/eller yrker.</p>	<p>Knowledge is the body of facts, principles, theories and practices that is related to a field of work or study.</p>
<p>b) Ferdigheter</p>	<p>Evne til å anvende kunnskap til å løse problemer og oppgaver. Det er ulike typer ferdigheter – kognitive, praktiske, kreative og kommunikative ferdigheter.</p>	<p>“Skills” means the ability to apply knowledge and use know-how to complete tasks and solve problems.</p>
<p>c) Generell kompetanse</p>	<p>Generell kompetanse er å kunne anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig vis i ulike situasjoner gjennom å vise samarbeidsevne, ansvarlighet, evne til refleksjon og kritisk tenkning i studier og yrke.</p>	<p>“Competence” means the proven ability to use knowledge, skills and personal, social and/ or methodological abilities, in work or study situations and in professional and personal development.</p>
<p>Henvisninger til kvalifikasjonsnivå</p>	<p>Kobling mellom kvalifikasjonsnivåer i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket og det europeiske rammeverket for kvalifikasjoner (EQF).</p>	<p>Referencing levels of qualifications within national qualifications systems to the EQF levels</p>

TABELL 2

Alfabetisk oversikt over de sentrale begrepene for rammeverket samt noen beslektede begrep.

ECTS (European credit transfer and accumulation system) Et poengsystem for å beskrive ulike moduler innen høyere utdanning.

ECVET (European credit system for vocational education and training) Et poengsystem som viser til læringsutbytte, gjelder fag- og yrkesopplæringen.

Emne Den minste enheten som godkjennes og inngår i et studieprogram. Emnenes omfang er målt i studiepoeng.

Emnebeskrivelse En plan for et emne: mål for og innhold i emnet, forventet læringsutbytte, lærings- og vurderingsformer samt andre obligatoriske krav.

Formativ vurdering Vurdering underveis som skal fremme læring.

Ferdigheter Evne til å anvende kunnskap til å løse problemer og oppgaver. Det er ulike typer ferdigheter – kognitive, praktiske, kreative og kommunikative ferdigheter.

Generell kompetanse Generell kompetanse er å kunne anvende kunnskap og ferdigheter på selvstendig vis i ulike situasjoner. Kompetanse er òg å vise samarbeidsevne, ansvarlighet, evne til refleksjon og kritisk tenkning i studier og yrke.

Henvisninger til kvalifikasjonsnivå Kobling mellom kvalifikasjonsnivåer i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket og det europeiske rammeverket for kvalifikasjoner (EQF)

Ikke-formell kompetanse Resultatet av *organisert* læring som har funnet sted på ikke-formelle læringsarenaer. Opplæringstilbudet er ikke bundet av offentlige fag-/læreplaner, men dokumenteres gjerne med et kursbevis.

Kunnskaper Kunnskaper og forståelse av teorier, fakta, begreper, prinsipper, prosedyrer innenfor fag, fagområder og/eller yrker.

Kvalifikasjon En kvalifikasjon er et formelt læringsutbytte som er vurdert av en godkjent instans og som kan dokumenteres.

Livslang læring Læring gjennom livsløpet som resulterer i økt kunnskap, ferdigheter, kompetanse og kvalifikasjoner.

Livsvid læring En sekkebetegnelse som rommer tilegnelsen av formell kompetanse, ikke-formell kompetanse og uformell kompetanse; læring som finner sted på alle livets arenaer. Livsvid læring er en dimensjon av livslang læring.

Læreplan Læreplanverket for Kunnskapsløftet i grunnskolen og videregående opplæring – grunnopplæringen – danner fundamentet og rammen for opplæringen i skole og bedrift. Det består av en generell del, prinsipper for opplæringen, læreplaner for fag og fag- og

timefordeling for grunnskolen og videregående opplæring. Læreplanverket er forskrift med hjemmel i opplæringsloven og forpliktende for grunnopplæringen.

Læringsutbytte Det en person *vet, kan og er i stand til å gjøre* som et resultat av en læringsprosess. Læringsutbytte er beskrevet i kategoriene *kunnskap, ferdigheter og kompetanse*. Nivået på læringsutbyttet er avhengig av kompleksiteten av kunnskapen, ferdigheten og den generelle kompetansen.

Realkompetansevurdering Vurdering av realkompetanse for opptak til studier eller for avkortning av studier, av offentlig godkjent instans. Fylkeskommunen eller universitet/høyskoler har ansvaret for at dokumentasjon av kompetanse, vurdering og godkjenning blir utført forsvarlig. Realkompetansevurdering er relevant som verktøy for livslang læring. Ikke-formell kompetanse og uformell kompetanse kan formaliseres ved realkompetansevurdering.

Studieplan/Fagplan/Rammeplan En helhetlig plan for et studium innen høyere utdanning: mål for og innhold i studiet, forventet læringsutbytte, oppbygging av studiet, lærings- og vurderingsformer samt andre obligatoriske krav.

Studiepoeng (se også ECTS) En måleenhet som angir normert studietid, angir arbeidsbelastning og omfang.

Eksempler:

- Høyskolekandidatgrad, 120 studiepoeng
- Bachelorgrad, 180 studiepoeng
- Bachelorgrad, 240 studiepoeng (utøvende og skapende musikkutdanning)
- Mastergrad, 60/90/120 studiepoeng
- Ph.d.-grad, 3 år

Summativ vurdering Vurdering ved endt utdanning som skal informere om elevens samlede kompetanse i et fag.

Uformell kompetanse Resultatet av læring som har funnet sted på læringsarenaer utenfor det formelle systemet, og er *ikke organisert*. Slik kompetanse kan dokumenteres gjennom en individuell utfylling av et dokument for kompetansekartlegging.

Vurdering og eksamen *For høyere utdanning:* Vurdering av hvorvidt en student har nådd de læringsresultatene som er satt som mål for emnet. *For grunnopplæringen:* Vurdering skal gi uttrykk for *i hvilken grad* en kandidat har nådd de kompetansemål (forventet læringsutbytte) som er bestemt i læreplanen. Vurderingen er standardbasert dvs. relatert til kompetansemål. Dette innebærer at vurderingen skal vise hvilken evne kandidaten har til å kunne bruke tilegnete kunnskaper og/eller utøvende eller skapende evner. Kandidatens prestasjoner graderes ved hjelp av karakterer. Karakterer beskriver *kvaliteten* på en prestasjon i forhold til forventet læringsutbytte, jf. kompetansemål i læreplaner.

Vedlegg 3

European Qualifications Framework – level descriptors

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

Descriptors defining levels in the European Qualifications Framework (EQF)

Each of the 8 levels is defined by a set of descriptors indicating the learning outcomes relevant to qualifications at that level in any system of qualifications

Level	Knowledge	Skills	Competence
	In the context of EQF, knowledge is described as theoretical and factual	In the context of EQF, skills are described as cognitive (involving the use of logical, intuitive and creative thinking) and practical (involving manual dexterity and the use of methods, materials, tools and instruments)	In the context of EQF, competence is described in terms of responsibility and autonomy
Level 1	Basic general knowledge	basic skills required to carry out simple tasks	work or study under direct supervision in a structured context
Level 2	Basic factual knowledge of a field of work or study	basic cognitive and practical skills required to use relevant information in order to carry out tasks and to solve routine problems using simple rules and tools	work or study under supervision with some autonomy
Level 3	Knowledge of facts, principles, processes and general concepts, in a field of work or study	a range of cognitive and practical skills required to accomplish tasks and solve problems by selecting and applying basic methods, tools, materials and information	take responsibility for completion of tasks in work or study; adapt own behavior to circumstances in solving problems
Level 4	Factual and theoretical knowledge in broad contexts within a field of work or study	a range of cognitive and practical skills required to generate solutions to specific problems in a field of work or study	exercise self-management within the guidelines of work or study contexts that are usually predictable, but are subject to change; supervise the routine work of others, taking some responsibility for the evaluation and improvement of work or study activities
Level 5 ⁽¹⁾	Comprehensive, specialised, factual and theoretical knowledge within a field of work or study and an awareness of the boundaries of that knowledge	a comprehensive range of cognitive and practical skills required to develop creative solutions to abstract problems	exercise management and supervision in contexts of work or study activities where there is unpredictable change; review and develop performance of self and others

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

Level 6 ^[2]	Advanced knowledge of a field of work or study, involving a critical understanding of theories and principles	advanced skills, demonstrating mastery and innovation, required to solve complex and unpredictable problems in a specialised field of work or study	manage complex technical or professional activities or projects, taking responsibility for decision-making in unpredictable work or study contexts; take responsibility for managing professional development of individuals and groups
Level 7 ^[3]	Highly specialised knowledge, some of which is at the forefront of knowledge in a field of work or study, as the basis for original thinking and/or research Critical awareness of knowledge issues in a field and at the interface between different fields	specialised problem-solving skills required in research and/or innovation in order to develop new knowledge and procedures and to integrate knowledge from different fields	manage and transform work or study contexts that are complex, unpredictable and require new strategic approaches; take responsibility for contributing to professional knowledge and practice and/or for reviewing the strategic performance of teams
Level 8 ^[4]	Knowledge at the most advanced frontier of a field of work or study and at the interface between fields	the most advanced and specialised skills and techniques, including synthesis and evaluation, required to solve critical problems in research and/or innovation and to extend and redefine existing knowledge or professional practice	demonstrate substantial authority, innovation, autonomy, scholarly and professional integrity and sustained commitment to the development of new ideas or processes at the forefront of work or study contexts including research

1. [^] The descriptor for the higher education short cycle (within or linked to the first cycle), developed by the Joint Quality Initiative as part of the Bologna process, corresponds to the learning outcomes for EQF level 5.
2. [^] The descriptor for the first cycle in the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area agreed by the ministers responsible for higher education at their meeting in Bergen in May 2005 in the framework of the Bologna process corresponds to the learning outcomes for EQF level 6.
3. [^] The descriptor for the second cycle in the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area agreed by the ministers responsible for higher education at their meeting in Bergen in May 2005 in the framework of the Bologna process corresponds to the learning outcomes for EQF level 7.
4. [^] The descriptor for the third cycle in the Framework for Qualifications of the European Higher Education Area agreed by the ministers responsible for higher education at their meeting in Bergen in May 2005 in the framework of the Bologna process corresponds to the learning outcomes for EQF level 8.

Vedlegg 4

Bergen-kommuniket i Bologna-prosessen (avsnitt om kvalifikasjonsrammeverk)

The degree system

We note with satisfaction that the two-cycle degree system is being implemented on a large scale, with more than half of the students being enrolled in it in most countries. However, there are still some obstacles to access between cycles. Furthermore, there is a need for greater dialogue, involving Governments, institutions and social partners, to increase the employability of graduates with bachelor qualifications, including in appropriate posts within the public service.

We adopt the overarching framework for qualifications in the EHEA, comprising three cycles (including, within national contexts, the possibility of intermediate qualifications), generic descriptors for each cycle based on learning outcomes and competences, and credit ranges in the first and second cycles. We commit ourselves to elaborating national frameworks for qualifications compatible with the overarching framework for qualifications in the EHEA by 2010, and to having started work on this by 2007. We ask the Follow-up Group to report on the implementation and further development of the overarching framework.

We underline the importance of ensuring complementarity between the overarching framework for the EHEA and the proposed broader framework for qualifications for lifelong learning encompassing general education as well as vocational education and training as now being developed within the European Union as well as among participating countries. We ask the European Commission fully to consult all parties to the Bologna Process as work progresses.

Vedlegg 5

Matrise der læringsutbyttebeskrivelsene er gruppert tematisk ved siden av hverandre fra nivå 2 til nivå 8

Matrisen har fargekoder for å lette forståelsen av sammenheng og progresjon. Fargekodene skal forstås som følger:

Rød:	Teori, FoU, praktisk metode
Grønn:	Kilder, kunnskapsinnhenting
Blå:	Samfunn/fag
Burgunder:	Læring, innovasjon
Lime:	Egen kompetanse, faglig utøvelse
Orange:	Kommunikasjon/formidling
Mørkeblå:	Valg, problemløsning
Lilla:	Valg av metode, kreativitet
Rosa:	Etikk

KUNNSKAP

Grunnskole	Grunnkomp.	Fag/Yrkeskomp.	Gen. studiekomp.	Fagskole 1	Fagskole 2	Høgskolekandidat	Bachelor	Master	Ph.d.
<i>Kandidaten...</i> har grunnleggende kunnskap om sentrale fakta og begrep i og på tvers av fag	<i>Kandidaten...</i> har kunnskap om sentrale fakta og begrep innen eget fag/fagfelt har kjennskap til relevant regelverk og krav til kvalitet	<i>Kandidaten...</i> har kunnskap om relevante begreper, modeller, og prinsipper innenfor fagområdet har kunnskap om relevant regelverk, standarder, avtaler og krav til kvalitet	<i>Kandidaten...</i> har kunnskap om sentrale fakta, begreper, teorier, prinsipper og metoder innen ulike fag	<i>Kandidaten...</i> har kunnskap om begreper, prosesser og verktøy som anvendes innenfor et spesialisert fagområde har innsikt i relevant regelverk, standarder, avtaler og krav til kvalitet	<i>Kandidaten...</i> har kunnskap om begreper, teorier modeller, prosesser og verktøy som anvendes innenfor et spesialisert fagområde kan vurdere eget arbeid i forhold til gjeldende normer og krav	<i>Kandidaten...</i> har kunnskap om sentrale temaer, teorier, problemstillinger, prosesser, verktøy og metoder innenfor fagområdet	<i>Kandidaten...</i> har bred kunnskap om sentrale temaer, teorier, problemstillinger, prosesser, verktøy og metoder innenfor fagområdet	<i>Kandidaten...</i> har avansert kunnskap innenfor fagområdet og spesialisert innsikt i et avgrenset område	<i>Kandidaten...</i> er i kunnskapsfronten innenfor sitt fagområde og behersker fagområdets vitenskapsteori og/eller kunstneriske problemstillinger og metoder
	har kunnskap om arbeidsmåter, prosedyrer og verktøy innenfor ett eller flere avgrensede fag/fagfelt	har erfaringsbasert kunnskap som kreves for å praktisere innen fagområdet har kunnskap om, og oversikt over materialer, utstyr og arbeidsmetoder og kan begrunne valgene	har erfaringsbasert kunnskap som kreves for å praktisere innen ulike fag	har bransjekunnskap og kjennskap til yrkesfeltet		kjenner til forsknings- og utviklingsarbeid innenfor fagområdet	kjenner til forsknings- og utviklingsarbeid innenfor fagområdet	har inngående kunnskap om fagområdets vitenskapelige eller kunstfaglige teori og metoder	kan vurdere hensiktsmessigheten og anvendelsen av ulike metoder og prosesser i forskning og faglige og/eller kunstneriske utviklingsprosjekter
har grunnleggende kunnskap om bruk av kilder, om hvordan informasjon innhentes, dokumenteres, vurderes og anvendes				kan oppdatere sin yrkesfaglige kunnskap		kan oppdatere sin kunnskap innenfor fagområdet	kan oppdatere sin kunnskap innenfor fagområdet	kan anvende kunnskap på nye områder innenfor fagområdet	kan bidra til utvikling av ny kunnskap, nye teorier, metoder, fortolkninger og dokumentasjonsformer innenfor fagområdet
har kunnskap om grunnleggende politiske, sosiale, kulturelle og miljømessige forhold		har innsikt i fagets/yrkets betydning og historiske utvikling i et samfunnsperspektiv	har innsikt i sammenhenger mellom faglige problemstillinger og forhold i samfunnet	forstår egen bransjes/yrkes betydning i et samfunns- og verdiskapingsperspektiv	kjenner til bransjens/yrkets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet	kjenner til fagområdets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet	har kunnskap om fagområdets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet	kan analysere faglige problemstillinger med utgangspunkt i fagområdets historie, tradisjoner, egenart og plass i samfunnet.	
har grunnleggende kunnskap om det å lære å lære		har kunnskap om ulike læringsstrategier og kan anvende dem i egen læring	har kunnskap om ulike læringsstrategier og kan anvende dem i egen læring						
har kunnskap om ulike utdanningsvalg og yrker	har kunnskap om egne muligheter innen utdanning og arbeid	har forståelse for egne muligheter innen utdanning og arbeid	har forståelse for egne muligheter innen utdanning og arbeid		Har innsikt i egne utviklingsmuligheter				

FERDIGHETER

Grunnskole	Grunnkomp.	Fag/Yrkeskomp.	Gen.studiekomp.	Fagskole 1	Fagskole 2	Høgskolekandidat	Bachelor	Master	Ph.d.
<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>
kan uttrykke seg muntlig og skriftlig, lese, regne og bruke digitale verktøy i faglige sammenhenger	kan kommunisere og uttrykke seg muntlig og skriftlig innenfor eget fag/fagfelt	kan systematisere, presentere og rapportere om planlagt og utført arbeid kan foreta faglige beregninger og vurdere konsekvenser	kan uttrykke seg muntlig og skriftlig i varierte faglige sammenhenger kan lese, regne og bruke digitale verktøy og medier til å løse faglige utfordringer på en kritisk og kreativ måte, alene og i samspill med andre	kan anvende faglig kunnskap på praktiske og teoretiske problemstillinger	kan gjøre rede for sine faglige valg	kan anvende faglig kunnskap på praktiske og teoretiske problemstillinger og gjøre rede for sine valg	kan anvende faglig kunnskap og relevante resultater fra forsknings- og utviklingsarbeid på praktiske og teoretiske problemstillinger og treffe begrunnede valg	kan analysere eksisterende teorier, metoder og fortolkninger innenfor fagområdet og arbeide selvstendig med praktisk og teoretisk problemløsning	kan formulere problemstillinger for, planlegge og gjennomføre forskning og faglig og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid
	kan anvende relevant teknologi for å løse fagspesifikke oppgaver	kan bruke relevante begreper, prinsipper, materialer og utstyr i arbeidet kan utføre arbeidet i tråd med gjeldende regelverk, standarder, avtaler og krav til kvalitet	kan anvende faglig terminologi i kommunikasjon og samarbeid	kan anvende relevante faglige verktøy, materialer, teknikker og uttrykksformer	kan reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning	kan reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning	kan reflektere over egen faglig utøvelse og justere denne under veiledning	kan bruke relevante metoder for forskning og faglig og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid på en selvstendig måte	kan drive forskning og faglig og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid på høyt internasjonalt nivå
kan presentere emner på norsk/samisk og minst ett fremmedspråk		kan kommunisere på minst ett fremmedspråk	kan kommunisere på minst to fremmedspråk	kan finne informasjon og fagstoff som er relevant for en yrkesfaglig problemstilling	kan finne og henviser til informasjon og fagstoff og vurdere relevansen for en yrkesfaglig problemstilling	kan finne, vurdere og henviser til informasjon og fagstoff og knytte dette til en problemstilling	kan finne, vurdere og henviser til informasjon og fagstoff og framstille dette slik at det belyser en problemstilling	kan analysere og forholde seg kritisk til ulike informasjonskilder og anvende disse til å strukturere og formulere faglige resonnementer	kan håndtere komplekse faglige spørsmål og utfordre etablert kunnskap og praksis på fagområdet
kan bruke erfaringer, kreativitet og utforskende arbeidsmåter i tilegnelse av ny kunnskap	kan motta og følge instruksjoner og kan utføre konkrete oppgaver innenfor fagfeltet	kan vurdere og velge arbeidsmetoder for å løse fagspesifikke oppgaver	kan anvende relevante metoder, prinsipper og strategier for å løse fagspesifikke oppgaver	kan kartlegge en situasjon og identifisere faglige problemstillinger og behov for iverksetting av tiltak		kan anvende relevante faglige verktøy, teknikker og uttrykksformer	kan beherske relevante faglige verktøy, teknikker og uttrykksformer	kan gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- eller utviklingsprosjekt under veiledning og i tråd med gjeldende forskningsetiske normer	
kan bruke praktisk-estetiske arbeidsmåter på flere fagområder kan reflektere over egen deltakelse i ulike medier	kan vise kreativitet i utførelse av oppgaver	kan løse faglige utfordringer på en kritisk og kreativ måte, alene og i samspill med andre kan vise kreativitet i planlegging og utførelse av arbeidet	kan utforske, analysere, utforme og drøfte ulike problemstillinger						
	kan søke og bruke informasjon fra ulike kilder i egen utvikling for videre arbeid og/eller utdanning	kan analysere og vurdere ulike typer kilder med relevans for eget arbeid	kan analysere og vurdere ulike typer kilder						

GENERELL KOMPETANSE

Grunnskole	Grunnkomp.	Fag/Yrkeskomp.	Gen.studiekomp.	Fagskole 1	Fagskole 2	Høgskolekandidat	Bachelor	Master	Ph.d.
<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>	<i>Kandidaten...</i>
kan bruke kunnskaper og erfaringer for å delta i et demokratisk og inkluderende samfunn		kan anvende egen fagkompetanse i nye og sammensatte kontekster	kan anvende egen fagkompetanse i nye og sammensatte kontekster			har kunnskap om relevante fag- og yrkesetiske problemstillinger	har innsikt i relevante fag- og yrkesetiske problemstillinger	kan analysere relevante fag-, yrkes- og forskningsetiske problemstillinger	kan identifisere nye relevante etiske problemstillinger og utøve sin forskning med faglig integritet
kan samarbeide med andre både faglig og sosialt	kan samarbeide med andre i utførelse av faglig arbeid og anvende relevante ferdigheter og kunnskaper	kan arbeide selvstendig og ta ansvar for at arbeidet utføres faglig forsvarlig i hht lov- og regelverk og etablert yrkesetikk	kan planlegge og organisere arbeid selvstendig og i samarbeid med andre	har forståelse for yrkes- og bransjeetiske prinsipper har utviklet en etisk grunnholdning i utøvelsen av yrket	kan planlegge og gjennomføre yrkesrettede arbeidsoppgaver og prosjekter alene og som deltaker i gruppe og i tråd med etiske krav og retningslinjer	kan planlegge og gjennomføre arbeidsoppgaver og prosjekter alene og som deltaker i gruppe og i tråd med etiske krav og retningslinjer	kan planlegge og gjennomføre varierte arbeidsoppgaver og prosjekter som strekker seg over tid, alene og som deltaker i en gruppe, og i tråd med etiske krav og retningslinjer	kan anvende sine kunnskaper og ferdigheter på nye områder for å gjennomføre avanserte arbeidsoppgaver og prosjekter	kan styre komplekse tverrfaglige arbeidsoppgaver og prosjekter
		kan samarbeide og kommunisere med kolleger, kunder og/eller brukere i utførelse av arbeid	kan bruke faglige kunnskaper og ferdigheter i felles kunnskapsbygging med andre	kan utføre arbeidet etter utvalgte målgruppers behov kan bygge relasjoner med fagfeller og på tvers av fag, samt med eksterne målgrupper		kan presentere sentralt fagstoff som teorier, problemstillinger og løsninger både skriftlig, muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer	kan formidle sentralt fagstoff som teorier, problemstillinger og løsninger både skriftlig, muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer	kan formidle omfattende selvstendig arbeid og behersker fagområdets uttrykksformer	kan formidle forsknings- og utviklingsarbeid gjennom anerkjente nasjonale og internasjonale kanaler
	kan ta initiativ til, og gjennomføre avgrensede arbeidsoppgaver	kan veilede andre i arbeidet	kan veilede andre i avgrensede faglige situasjoner		kan utveksle synspunkter med andre med bakgrunn innenfor bransjen/yrket og delta i diskusjoner om utvikling av god praksis	kan utveksle synspunkter med andre med bakgrunn innenfor fagområdet og delta i diskusjoner om utvikling av god praksis	kan utveksle synspunkter og erfaringer med andre med bakgrunn innenfor fagområdet og gjennom dette bidra til utvikling av god praksis	kan kommunisere om faglige problemstillinger, analyser og konklusjoner innenfor fagområdet, både med spesialister og til allmennheten	kan delta i debatter innenfor fagområdet i internasjonale fora
kan drøfte og vurdere andres og egne faglige arbeider under veiledning		kan dokumentere og vurdere eget og andres arbeid i forbindelse med planlegging, organisering, utførelse og resultat	kan vurdere kvaliteten av og ta ansvar for resultatene av eget og felles arbeid	kan utvikle arbeidsmetoder, produkter og/eller tjenester av relevans for yrkesutøvelsen	kan bidra til organisasjonsutvikling	kjenner til nytenking og innovasjonsprosesser	kjenner til nytenking og innovasjonsprosesser	kan bidra til nytenking og i innovasjonsprosesser	kan vurdere behovet for, ta initiativet til og drive innovasjon
kan foreta selvstendige valg, begrunne og handle ut fra dem	kan søke og ta imot veiledning i forhold til konkrete arbeidsoppgaver og egen faglig utvikling	kan reflektere over egen faglig kompetanse som grunnlag for videre valg kan ta initiativ til arbeidsoppgaver og aktiviteter som fremmer egen læring og utvikling	kan reflektere over egen faglig kompetanse som grunnlag for videre valg						